

E. RANNIK

KODANLIKU EESTI
OMAVALITSUS
KODANLUSE DIKTATUURI
TEENISTUSES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

2-41445

A-21434 III

E. RANNIK

JURIIDILISTE TEADUSTE KANDIDAAT

KODANLIKU EESTI
OMAVALITSUS
KODANLUSE DIKTATUURI
TEENISTUSES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

41445

1. KODANLIKE OMAVALITSUSTE RAHVAVASTANE ISELOOM

Üheks nõukogude sotsialistliku riigi iseloomulikuks jooneks on järjekindel demokratism — laiade tööraha hulkade osavõtt riigivalitsemisest. Nõukogude võimu olemus, nagu näitas Lenin, on selles, et just kapitalismi poolt rõhutatud klasside massilised organisatsioonid muutuvad «... kogu riigivõimu, kogu riigiaparaadi alaliseks ja ainsaks aluseks...», et töötajate hulgad tõmmatakse kaasa «... alaliseks ja kindlaks, sealjuures otsustavaks osavõtuks riigi demokraatlikust valitsemisest»¹. Sotsialismi tingimustes, kus ekspluataatorlikud klassid on likvideeritud, juhib meie riiki tööliklass koos talurahvaga.

Nõukogude demokraatia arengust räägib töötajate osavõtt riigivõimu teostamisest nii kõrgemates võimuorganites kui ka kohalikes nõukogudes. Miljonid kodanikud võtavad meil pidevalt osa kohalike nõukogude tööst. Üksnes Eesti NSV-s valiti viimastel kohalike nõukogude valimistel kohalikesse nõukogudesse ligi kümme tuhat saadikut. Need on eesrindlikud tööinimesed, kes on oma tööga näidanud ustavust sotsialistlikule korrale ning pälvinud laiade rahvahulkade lugupidamise. 1955. a. valitud kohalike nõukogude koosseisu kuulus Eesti NSV-s 3782 kolhoosnikut ja töölist, 732 kooliõpetajat, 441 põllumajanduse eriteadlast, 285 meditsiinala töötajat, 227 insener-tehnilist töötajat jne. Nõukogude ja rahvahulkade vahelist sidet tihendavad veelgi kohalike nõukogude alalised komisjonid, mille kaudu tõmmatakse riigivalitsemise küsimuste lahendamisele kaasa arvukas nõukogude aktiiv. Kohalike nõukogude alaliste komisjonide arv ulatub meie vabariigis kaugelt üle 2000, mis haaravad oma tegevusega kõiki tähtsamaid kohaliku riigivalitsemise alasid.

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 28. kd., lk. 437.

Kohalikud nõukogud lahendavad täieõimuliste riigivõimuorganitena kohtadel kohalikke majandus- ja kultuuriküsimusi. Kuid peale nende arutavad nad ka üldriikliku tähtsusega küsimusi ning teevad nende kohta ettepanekuid. Nõukogude demokraatia veenvaks tõendiks on samuti töötajate üksmeelne osavõtt nõukogude riigivõimuorganite valimistest ning nende täielik toetus kommunistide ja parteitute bloki kandidaatidele.

See tõeline, sügav ja järjekindel demokratism on nõukogude riigi üleoleku ja võimsuse allikaks ning proletariaadi diktatuuri kui uut, kõrgemat tüüpi riigi, kõigist ekspluataatorlikest riikidest põhjalikult erineva riigi, üheks tähtsamaks iseärasuseks.

Partei XX kongress märkis, et kommunistliku ülesehitustöö suured ülesanded nõuavad töötajate loominguks aktiivsuse ja initsiatiivi edasist tõstmist, rahvahulkade veelgi laiemat osavõttu riigi valitsemisest, kogu sotsialistlikust ülesehitustööst. Selleks pidas kongress vajalikuks igakülgselt edasi arendada nõukogude demokratismi, sihikindlalt parandada kõigi nõukogude organite tööd keskuses ja kohtadel, tugevdada nende sidet rahvahulkadega. Viimastel aastatel ongi tehtud suur töö liigse tsentralismi likvideerimisel, riigiaparaadi vähendamisel ja odavamaks muutmisel ning kõigi selle lülide tegevuse parandamisel. See töö jätkub veel praegugi.

Lähtudes Partei XX kongressi otsustest on veelgi suurendatud kohalike nõukogude osatähtsust. On laiendatud kohalike nõukogude võimupiire ning nende õigusi planeerimise osas ja real teistel aladel, võetud tarvitusele abinõusid bürokratismi ja elanikkonna vajadustesse tähelepanematu suhtumise juhtude likvideerimiseks ning kohalike nõukogude saadikute initsiatiivi ja aktiivsuse tõstmiseks. Kohalike nõukogude ülesandeks on välja selgitada ja tegevusse rakendada kõik olemasolevad reservid tootmisplaanide täitmiseks ja ületamiseks, vajalike abinõude rakendamine elamuehituse laiendamiseks, kaubanduse arendamiseks ning elanikkonna igapäevaste vajaduste rahuldamiseks. Niisuguste abinõude teostamine on võimalik ainult sotsialistlikus ühiskonnas, kus riigiaparaadi kogu tegevus on suunatud töörahva hulkade eluliste huvide rahuldamisele ning kus kogu riigivõim kuulub tõeliselt rahvale. Nõukogude riigis on riigivalitsemine muutunud tõeliseks omahalduseks ja kohalikud nõukogud selle teostamise üheks tähtsamaks organiks.

Kodanlus ja tema agendid töölisliikumises, parempoolsed sotsiaaldemokraadid, püüdes tööliklassi revolutsioonilise võitluse teelt kõrvale juhtida, väidavad, nagu kujutaks ka kodanlik demokraatia endast demokraatiat töötavale rahvale ning nagu oleks kodanliku demokraatia raames võimalik töörahva põhiliste huvide ja vajaduste rahuldamine. Selleks käsitavad nad demokraatia mõistet abstraktselt, eemaldades selle kodanlikus ühiskonnas kehtivaist ekspuataeerimissuheteist. Seejuures viitavad nad eriti sagedasti omavalitsusele kui organile, kes kindlustavat kodanike demokraatlike õiguste ja vabaduste teostamise.

Paljastades kohalike omavalitsuste tõelist olemust kirjutab Lenin, et nad tegelevad «*kodanlikule riigile kahjutu*» «pesukausside tinutamisega», veevarustusega, elektritrammidega jms. ettevõtetega, mis ei ole suutelised õonestama selle *aluseid*, mida nimetatakse «olemasolevaks ühiskondlikuks korraks»¹. Lenin näitas, et omavalitsuste kaudu püüab kodanlus kõrvale juhtida ühiskonna tähelepanu kogu majandusliku ja kogu riikliku korra põhiküsimustelt ning suunata selle kohaliku omavalitsuse pisiküsimustele. Tähelepanu juhitakse seega mitte kodanluse kui klassi võimu küsimusele, vaid küsimusele nende raasukeste kulutamisest, mida rikas kodanlus viskab «*elanikkonna vajadusteks*»².

Kodanliku Eesti omavalitsuste olemasolu ja omavalitsuse idee kasutamine eesti kodanluse poolt on seletatav just nende Lenini poolt näidatud eesmärkidega. Kasutades omavalitsusi oma klassidiktatuuri teostamiseks püüdis eesti kodanlus näidata, nagu oleks nendel eriline koht kodanlikus riigiaparaadis ning paistaksid silma erilise demokratismiga. Nii kirjutab Eesti Maaomavalitsuste Liidu häälekandja oma juhtkirjas³, et parlamentaarne riigivalitsemine ja omavalitsus võrsuvat ühest tüvest, kuid olevat oma juriidilise iseloomu poolest erinevad. Enesekorraldamine ja -valitsemine leidvat kõige täiuslikuma väljenduse omavalitsuse kaudu. Niisuguseid väiteid võis kohata hulgaliselt kodanlikus kirjanduses, riigitegelaste sõnavõttudes, ajakirjanduses jne. Omavalitsuste abil püüti luua muljet, nagu ei oleks kodanliku riigivõimu aluseks mitte kodanluse klassi vägivald, vaid «rahva teadvus», kes riigivõimu tegevuse heaks kiidab ja

¹ V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 167.

² V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 318.

³ Demokraatia ja omavalitsus, «Maaomavalitsus» 1931, nr. 19, lk. 323.

sellele vabatahtlikult allub¹. Rahvast kujutati seega ühtse tervikuna, kus puuduvad klassid ja klassivastuolud.

Kodanlike omavalitsuste niisugune ülistamine oli täielik demagoogia ja see oli mõeldud vaid töörahva petmiseks. Ei saanud ju omavalitsused kujutada endast kodanlikus Eestis mingit iseseisvat, klassidest kõrgemalseisvat rahvavõimu, sest ei ole mõeldav, et valitsev klass võiks lubada endale riigiaparaadis vastandlike osade tekkimist. Omavalitsused ei saa kodanlikus ühiskonnas kunagi kujutada endast tõeliselt demokraatlikke organeid, vaid nad on tegelikult kodanliku riigiaparaadi osaks, mis ei erine klassikoosseisu ja eesmärkide poolest põhimõtteliselt millegagi kodanliku riigiaparaadi muudest osadest. Ei saa juttugi olla mingist omavalitsuste demokraatiast kapitalistlikus ühiskonnas, kus ühed ekspluateerivad teisi. Kodanlik demokraatia on alati formaalne, läbinisti võlts.

Omavalitsuste rahvavastane tegevus ei tähenda aga seda, et neil poleks olnud ühiskonna arengu teatud etappidel mõnesuguseid teeneid. Ajajärgul, mil ühiskondliku arengu põhiküsimuseks Eestis oli võitlus pärisorjusliku korra vastu, etendasid omavalitsused progressiivset osa eesti rahva jõudude koondamisel feodaalse rõhumise vastu. Eesti silmapaistvad valgustajad-demokraadid Fr. R. Faehlmann, C. R. Jakobson jt. olid omavalitsuse idee tulised pooldajad. Nad nägid laialdases omavalitsuses eesti talurahvale võimalust võrdsete õiguste saamiseks balti-saksa parunitega. Kuid hiljem, vastavalt sellele, kuidas kujunes välja eesti kodanlus ja muutus ekspluataatorlikuks klassiks, kujunesid omavalitsused kodanluse klassihuve teenivaiks organeiks, mille kodanlus kasutas ära tsarismile truualamlikus võitluses poliitilisest võimust osasaamise eest. Enamus hilisemaid kodanliku Eesti juhtivaid riigi- ja poliitikategelasi võrsus nende omavalitsuste tegelastest.

1905.—1907. a. revolutsiooni päevil astusid töörahva hulgad juba otseselt välja kodanluse võimutsemise vastu omavalitsustes, kelles nad nägid vihatud tsaarivõimu tugesid kohapeal. Kohati tagandati revolutsiooniliste rahvahulkade poolt vanad vallavalitsused ja valiti uued vallavolikogud demokraatlikel alustel.

Esimese imperialistliku maailmasõja päevil süvenes omavalitsuste reaktsioonilisus veelgi. Võitluse tugevdamiseks

¹ K. E i n b u n d, «Õiguslik riik», Tartu 1918 jt.

tööraha revolutsioonilise liikumise vastu töötasid balti parunid 1915. a. välja Eestimaa kubermangu maaomavalitsuse ümberkorraldamise kava¹, milles nähti ette balti parunite ja eesti kodanluse ühise kubermanguomavalitsuse moodustamine. Viimasele pidi üle minema varem Eestimaa rüütelkonna maapäevale ja muudele rüütelkonna asutustele kuulunud privileegid. Projekti ülesandeks oli ühendada mõisnike ja kodanluse jõud ühiseks võitluseks eesti tööliklassi vastu. See projekt, mille alusel eesti kodanlus oleks hakanud võitlema eesti tööraha vastu, tuginedes samadele privileegidele, mida balti parunid olid sajandeid kasutanud eesti rahva orjastamiseks, leidis toetust eesti kodanluse juhtivate ringkondade poolt. Ainult hilisemad revolutsioonilised sündmused tõmbasid selle teostamisele kriipsu peale.

2. KODANLIKE OMAVALITSUSTE KASUTAMINE KODANLUSE DIKTATUURI KEHTESTAMISEKS EESTIS

Kodanliku omavalitsuse lõplik väljakujunemine sellisel kujul, nagu nad hiljem võeti üle kodanliku Eesti riigiaparaadi koosseisu, toimus 1917. a. veebruarirevolutsiooni võidu järel. Kui eesti töörahvas hakkas pärast veebruarirevolutsiooni võitu looma oma revolutsioonilisi võimuorganeid — tööliste ja soldatite saadikute nõukogusid —, mis olid rahva valdava enamuse võimuorganeiks, siis asus eesti kodanlus otsekohe nende vastu võitlema. Kodanlust hirmutas asjaolu, et rahvas hakkas nõukogude kaudu ise võimu teostama ning et revolutsioon hakkas bolševike juhtimisel üle kasvama sotsialistlikuks revolutsiooniks. Vastukaaluks nõukogudele seadis ta üles omavalitsuse loosungi ja kutsus nende kaudu rahvast üles kokku leppima Ajutise Valitsusega.

11. (24.) märtsil 1917. a. tulid Tartus kokku tsaariaegsete linna- ja maakonnaomavalitsuste ning kodanlike ühiskondlike organisatsioonide esindajad, et arutada kohaliku omavalitsuse ümberkorraldamise küsimust. Nõupidamisel võeti vastu Eestimaa kubermangu autonoomse omavalitsuse korralduse projekt, mis esitati Ajutisele Valitsusele kinnitamiseks. Viimane ei viivitanud selle vastuvõtmisega, nähes selles tugipunkti revolutsiooni vastu võitlemiseks ja oma võimu

¹ «Eestimaa kubermangu maaomavalitsuse üldised põhjused ja maaomavalitsuse ülesannete eraldamine Eestimaa rüütelkonna asutustest», «Päevaleht» nr. 214, 18. sept. 1915. a.

kindlustamiseks Eestis, pealegi veel sellepärast, et eesti kodanlus läbirääkimiste käigus korduvalt kuulutas oma riigitruidust Ajutisele Valitsusele. Projekt kinnitati Ajutise Valitsuse poolt vähe oluliste muudatustega 30. märtsil (12. aprillil) 1917. a. dekreediga «Eestimaa kubermangu administratiivsest valitsemisest ja kodanliku omavalitsuse ajutisest korraldusest»¹. Nimetatud dekreeidi elluviimiseks anti 22. juunil 1917. a. vastav täiendav määrus².

30. märtsi 1917. a. seadus töötati välja töörahva revolutsiooniliste väljaastumiste olukorras. Rahva survele oli kodanlus sunnitud tegema selles töörahvale rea järeleandmisi. Kuid nendes järeleandmistes ei olnud midagi printsiipiaalset. Need kajastasid ainult kodanluse teatud taktikat revolutsiooni arengu antud etapil.

30. märtsi 1917. a. seadus oli väikese rõhutatud rahva kodanluse tüüpiline reaktsiooniline kokkulepe rõhuva rahva kodanlusega oma rahva vastu maksva ekspluateerimiskorra säilitamiseks. Vaatamata kõlavale «autonoomia» nimetusele ei piiranud nimetatud seadus tegelikult Ajutise Valitsuse väikerahvaste rõhumise poliitikat Eestis ega andnud eesti rahvale mingeid õigusi tõeliseks rahvuslikuks enesekorralduseks. Autonoomia mõiste peaks sisaldama vähemalt emakeele kasutamise õiguse. Kuid antud seadus ei sisaldanud isegi seda. Seaduse ainsaks eesmärgiks oli kallutada rahvahulkasid kõrvale revolutsioonilise võitluse teelt, lõhkuda nationalistliku propaganda abil eesti ja vene töörahva revolutsioonilist võitlusühtsust ning suunata revolutsioon kodanlike reformide teele.

Suurema muudatusena loodi nimetatud seadusega uute omavalitsusorganitena juurde kubermangu nõukogu ehk maapäev ja maakondades vastavalt maakonna nõukogud. Esimene neist pidi andma kogu kohalikule omavalitsuse korraldusele rahvusliku ilme. Nõukogu nimetus pidi varjama nende kodanlikku iseloomu. Seadusega ühendati Eestimaa kubermanguga Liivimaa kubermangust eesti elanikkonnaga Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu ja Saare maakonnad. Vallaomavalitsuste tegevust laiendati nüüd ka mõisamaadele. Vald muudeti kõikseisuslikuks. Kaotati mõisapolitsei ja kõik valla elanikud loeti formaalselt üheõiguslikeks. Omavalitsuse korralduse aluseks tunnistati üldine, soost sõltumatu, ühetaoline ja salajane hääletamine.

¹ «Eestimaa Kubermangu Teataja», nr. 14, 6. apr. 1917. a.

² «Eestimaa Kubermangu Teataja», nr. 26, eri-lisa, 6. juulil 1917. a.

Valimisõiguse alal deklareeritud demokraatlike põhimõtete kodanlikuks rakendamiseks sisaldas seadus rea kitsendusi, mis piirasid selles väljakuulutatud kodanike õiguste ja vabaduste kasutamist ainult kodanluse klassiga. Nii kehtestas seadus valimiste kaheastmelise süsteemi, mille eesmärgiks oli anda kodanlusele parimad võimalused oma kandidaatide läbiviimiseks kubermangu ja maakonna nõukogude koosseisu. Kehtisid samuti eproporsionaalsed esindusnormid. Väikestele linnadele anti, võrreldes suurte linnadega, suhteliselt suurem esindus kubermangunõukogus. Need esindusnormid olid suunatud otseselt tööstusproletariaadi vastu. Kehtis veel paiksuse tsensus ja rida teisi töörahva vastu suunatud kitsendusi.

Seaduse kontrrevolutsiooniline ja antidemokraatlik olemus avaldus eriti selgesti selle tegelikul rakendamisel. Üldtuntud on Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu konflikt kubermangukomissar Poskaga kubermangu nõukogu ja maakonnannõukogude valimiste pärast. Nimelt kuulutas Poska valimised välja niivõrd lühikese tähtajaga, et see võttis bolševikelt tegelikult igasuguse võimaluse valimiseelse selgitus- ja organiseerimistöö tegemiseks ning valimistest osavõtmiseks. Kodanluse niisugune omavoli kutsus esile töörahva laialdase protestilaine. Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu protesteeris kubermangukomissar Poska tegevuse vastu. Arvukail koosolekuil ja miitinguul võeti vastu otsuseid valimiste antidemokraatliku teostamise vastu ning nõuti nende edasilükkamist. Kodanlus aga ei arvestanud seda ja viis valimised ikkagi läbi ettenähtud tähtaegadel.

Missugustes tingimustes viidi tegelikult läbi eesti kodanluse esimeste omavalitsuste valimised, selle kohta annab ettekujutuse pildike olukorrast valimiste eel Pärnumaal, mille kohta kirjutab «Kiir»: «... See on kindel, et paljudes valdades maata inimesed valimistest veel mitte midagi ei tea. Vallakirjutajad, kellele asi tuttav, muidugi neile sellest kõnelema ei hakka. Teavad mistarvis valida ja kuidas valida ainult need, kes praegu vallatüüril on»¹. Samas artiklis tuuakse veel hulgaliselt andmeid terrori ja ähvarduste kohta, mida kodanlus kasutas kohtadel bolševike valimiseelse selgitustöö takistamiseks ning kehvtalurahva eemalehirmutamiseks valimistest.

Nagu sellest nähtub, läks eesti kodanlusel korda ainult

¹ «Kiir» nr. 38, 10. (23.) mail 1917. a.

pettuse ja terroriga kujundada oma «demokraatlikke» omavalitsusorganeid. Kodanluse eesmärk oli selge — tugevdada omavalitsusreformiga Ajutise Valitsuse kohalikku riigiaparaati Eestis, suruda maha töörahva revolutsiooniline võitlus ja kindlustada oma võim. Ja selleks ei valinud ta vahendeid.

Omavalitsused kujunesid eesti kodanluse võitlusorganisatsiooniks nõukogude võimu vastu, kõigi kodanluse kontrerevolutsiooniliste sepitsuste keskusteks, mille ümber ta oma jõude koondas. Nende abil püüdis ta pettusega allutada rahvahulkasid kodanlikule diktatuurile.

Vaatamata kodanluse püüetele kallutada rahvahulkasid kõrvale revolutsioonilise võitluse teelt, ei läinud see tal korda. Rahvahulgad koondusid endiselt järjest tihedamalt kommunistliku partei ja töörahva revolutsiooniliste nõukogude ümber, kelles nad nägid ainsaid organeid, kelle kaudu neil läheb korda lahendada oma elulisi nõudmisi. Rahvahulkade eitav suhtumine kodanlikesse omavalitsustesse avaldus ka omavalitsuste valimistel, kus paljud valijad andsid oma hääle kommunistidele, kes teatasid, et nad lähevad omavalitsustesse vaid selleks, et nende kaudu kaasa aidata võitlusele nõukogude võimu kehtestamise eest Eestis.

Augustikuus toimunud vanade tsaariaegsete linnavolikogude ümbervalimistel said kommunistid Tallinnas kõikidest parteidest kõige rohkem hääli (31 kohta 101-st kohast). Narvas said kommunistid 47% häältest. Suurt edu saavutasid kommunistid ka vallavolikogude valimistel. Tallinna linnavolikogu esimeheks valiti Jaan Anvelt. Tallinna linnavolikogu kommunistlik fraktsioon avaldas linnavolikogu uue koosseisu esimesel tööistungil 30. augustil deklaratsiooni, milles öeldakse, et kõiki linnavalitsemise põhilisi küsimusi võib lahendada ainult siis, kui kogu riigivõim on täielikult revolutsioonilise demokraatia kätte läinud, kontrerevolutsiooniliste klasside võim murtud, põhjalikud muudatused riigi üldises poliitikas läbi viidud ning rahvas vabalt võimu saab teostada¹. Kommunistliku fraktsiooni ettepanekul otsustati võtta linna omavalitsuse asjaajamise keeleks eesti keel, kuigi kubermangukomissar Poska oli alles mõni päev varem (20. augustil 1917. a.) linnapeadele ja linna omavalitsuste esimeestele ringkirjaliselt teatanud, et omavalitsuste asjaajamise keeleks peab jääma vene keel².

¹ Tallinna ja Harju rajooni riiklik Arhiiv (TLA), fond 195, nim. 4. Arh. nr. 41, lk. 10.

² Sealsamas, lk. 3.

Oktoobrirevolutsiooni võiduga Eestis võttis eesti töörahvas kogu võimu nii keskuses kui ka kohtadel enda kätte. Vastupidi kodanlikele omavalitsustele muutusid töötava rahva poolt revolutsiooni käigus loodud nõukogud nüüd uut, sotsialistlikku tüüpi riigi tõeliselt demokraatlikuks poliitiliseks aluseks.

Kohalike nõukogude süsteemi täielikuks väljakujundamiseks võttis Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee 1. (14.) novembril 1917. a. vastu otsuse maatameeste ja väikemaapidajate valla- ja maakonnanõukogude asutamise kohta, millega nähti ette kohalike nõukogude moodustamine kõige laialdasema demokraatia alusel¹. See otsus fikseeris seadusandlikult ka kohaliku riigivalitsemise alal revolutsiooni võiduga toimunud üleminekut kodanlikult demokraatialt kõrge- mat tüüpi demokraatiale — nõukogude demokraatiale. Nõukogude demokraatia sai esmakordselt kõige laiemate rahvahulkade demokraatiaks. Selle seaduse alusel viidi kõikjal üle kogu maa läbi kohalike nõukogude valimised. Vanad kodanlikud omavalitsused likvideeriti. Sellega andis eesti töörahvas oma vastuse suhtumises kodanlikesse «demokraatlikesse» omavalitsustesse.

Kohalikud nõukogud tegutsesid kohtadel täievvõimuliste riigivõimu organitena. Nende kaudu avanesid töörahva hulkadel kõige laialdasemad võimalused riigivalitsemisest osavõtmiseks ning oma initsiatiivi avaldamiseks.

Moodustades tähtsa osa proletariaadi diktatuuri aparaadist, teostasid kohalikud nõukogud kõiki proletariaadi diktatuuri funktsioone kohtadel. Nad seadsid oma tegevuse aluseks ajalooliste Oktoobridekreetide elluviimise. Suur tähtsus on kohalike nõukogude tegevusel sotsialistliku ülesehitustöö esimeste sammude teostamisel. Nad juhtisid töölis- kontrolli sisseseadmist kohtadel, võtsid tarvitusele abinõusid tootmise organiseerimiseks töölis- kontrolli alla võetud käitistes ning töötajate tööolude parandamiseks. Kohalikel nõukogudel lasus leninliku maadekreedi elluviimine kohtadel. Nad võitlesid spekulatsiooni, majandusliku sabotaaži ja laose vastu põllumajanduses, kontrollisid järjekindlalt toitusaparaadi normaalse töö üle.

Kohalike nõukogude tegevus aitas kindlustada tööliklassi ja talurahva liitu ning koondada kõige laiemaid rahvahulki

¹ Vt. «Eestimaa Kubermangu Teataja», nr. 44, eri-lisa, 4. nov. 1917. a.

nõukogude võimu ürituste ümber. Nende tegevus vastas rahva huvidele ja nad leidsid selletõttu rahvahulkade poolehoidu ning toetust. Ainult sellega on seletatav see märkimisväärne edu, mida nõukogude võim saavutas juba oma kehtimise esimestel kuudel.

Kuigi nõukogude võim ei jäänud vaadeldaval perioodil Eestis püsima, näitasid nõukogud juba oma lühikese aja jooksul nõukogude korra üleolekut kodanlikust korrast.

Nõukogude võimu mahasurumisel Eestis oli kodanlikel omavalitsustel täita jälle oluline osa. Eesti kodanlus nimetas isegi 30. märtsi 1917. a. seadust selleks hälliks, millest kodanliku Eesti riiklik «iseseisvus» olevat sirgunud. Omavalitsused organiseerisid kohtadel kodanluse kontrevolutsioonilist võitlust nõukogude võimu vastu. Kodanliku Eesti riigi loomist deklareerivate esimeste aktide, maapäeva 15. (28.) novembri 1917. a. otsuse vastuvõtmine ning 24. veebruari 1918. a. manifesti avaldamine on otseselt seotud omavalitsusorgani — maapäeva — tegevusega. Maapäeva tegevusega on seotud ka Eesti Ajutise Valitsuse moodustamine. Saksa okupatsioonivõimude lahkumisel võtsid omavalitsustegelased kokkuleppel viimastega kohtadel võimu üle, varustasid lahkuvaid okupante toiduainetega ning pidasid võitlust töörahva vastu, kes võitles nõukogude võimu taaskehtestamise eest Eestis.

Omavalitsused täitsid kodanliku Eesti riigi algpäevil peaaegu kõiki riigivalitsemise ülesandeid kohtadel. Nad teostasid sõjaväkke mobiliseerimist ning mobiliseeritute rindele saatmist, viisid läbi rekvisitsioone ning varustasid sõjaväge toiduainete, riiete ja transpordivahenditega, organiseerisid «omakaitset» ja «kaitseliitu», korraldasid maksude sissenõudmist elanikkonnalt jne. Kui eesti kodanlusel oli vaja kokku kutsuda Asutavat Kogu, siis tegid selleks vajaliku töö omavalitsused. Omavalitsustel lasus kogu kodanliku Eesti riigi tagala kindlustamine. Ajutise valitsuse 1918. a. deklaratsioonis öeldi: «Et julgeolek ja seaduslik kord Eesti riigis igakülgselt teostatud oleks, tahab Ajutine Valitsus ennast kohalikkude omavalitsuste peale toetuda...»¹. Seega näeme, kuidas just omavalitsused täitsid klassivõitluse kõige teravamatel momentidel kodanluse ustavate tööriistade osa ning võtsid aktiivselt osa töörahva sotsialistlike saavutuste likvideerimisest. Omavalitsused olid aluseks, millele eesti kodanlus rajas oma riigi.

¹ «Riigi Teataja», 1918, nr. 3.

3. OMAVALITSUSED KODANLIKU EESTI 1920. A. PÕHISEADUSE JÄRGI

Eesti kodanlus püüdis võimule tulekust alates maha suruda eesti töörahva võitlust oma õiguste eest ja asus kehtestama oma avalikku diktatuuri. Sel eesmärgil kinnitas ta 1919. a. nn. «Eesti vabariigi valitsemise ajutises korras»¹ ehk Eesti ajutises põhiseaduses niisuguse riigivalitsemise süsteemi, millega koondati kogu võim parlamendist sõltumatu «tugeva» valitsuse kätte.

Eesti kodanlusel aga ei õnnestunud sel korral oma kavatsusi teostada. Rahvahulkade võitlus kodanliku diktatuuri vastu sundis teda loobuma avalikust vägivallast ja seadma 1920. a. põhiseadusega riigielu parlamentarismi alusele. Eesti rahval oli veel värskest meeles need vabadused ja õigused, mida ta omas nõukogude võimu ajal, et neid ühel hoobil avalikult likvideerida lasta. Sellepärast oli kodanlus sunnitud kasutama oma diktatuuri teostamisel varjatuid, kodanlik-demokraatlikke meetodeid. Ka oli kodanlik demokraatia parim moodus võimu jagamiseks kodanluse mitmesuguste parteide vahel.

1920. a. põhiseadus, määrates kindlaks kodanliku Eesti riigiorganite süsteemi, fikseeris omavalitsuste seisundi järgmiselt: «Omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd seadus selleks ei ole loonud eriasutusi»². Sama küsimuse kohta Asutavas Kogus valminud omavalitsuse seaduse eelnõu seletuskirjas öeldakse, et ühiskondlikud ülesanded on kõik riiklikud ja ainult otstarbekohasuse seisukohalt antakse nende teostamine kas omavalitsuste või keskvallitsuse esindajate kätte. Seletuskirjas rõhutatakse, et omavalitsusasutusi tuleb pidada riiklikeks asutusteks ja neile panna kõigi riiklike ülesannete täitmine, mis ei nõua juhtimist ühest keskusest. Järelikult — omavalitsus on üks osa kogu riigiaparaadist ning omavalitsuste ülesanded on riiklikud ülesanded, mida aga on otstarbekam täita kohal. Omavalitsuste niisuguse defineerimisega asus eesti kodanlus, võrreldes tsaari-Venemaa seadusandlusega, täiesti uuele seisukohale, nn. riikliku teooria seisukohale.

Omavalitsuste ühiskondliku olemuse kohta valitses kodan-

¹ Eesti vabariigi valitsemise ajutine kord, «Riigi Teataja», 1919, nr. 44, sead. nr. 91.

² Eesti vabariigi põhiseadus, «Riigi Teataja», 1920, nr. 113/114, sead. nr. 243.

liku Eesti juriidilises kirjanduses ja õiguspraktikas peamiselt kaks teooriat: 1) vaba kogukonna teooria, eriti selle uuemas avaldusvormis — ühiskondliku teorianana ja 2) riiklik teooria.

Vaba kogukonna teooria valitses peamiselt nii kaua, kuni eesti kodanlus veel võitles oma võimuletuleku eest. Nimetatud teooria alusel tulenes riigivõim ühiskondlikust lepingust, mis sõlmiti üheõiguslike vabade kodanike vahel ühiste huvide kaitseks. Vaba kogukonna teooria järgi ei olnud omavalitsus, vastandina riigivõimule, midagi muud, kui kodanike iseseisvus eneste valitsemises, mis riigis kuulub kõigepealt kogukonnale. Selle teooria aluseks oli võetud tees, mille kohaselt riiklike ülesannete kõrval on olemas veel teised, kogukondlikud (ühiskondliku teooria järgi — ühiskondlikud) ülesanded, mis eralduvad riiklikest ülesannetest.

Vaba kogukonna teooriat kasutas kodanlus võitluses feodalismi vastu. Selle teooria järgi vastandas kodanlus feodaalsele absolutismile kogukonnavõimu, riiklikele ülesannetele aga enne riigi loomist kogukondadele kuulunud ülesanded. Nimetatud teooria aitas õigustada kodanluse poliitilise võimu taotlusi ning kujutada ennast kogu ühiskonna huvide eest võitleva klassina.

Üsna teisele seisukohale asus eesti kodanlus pärast kodanliku diktatuuri kehtestamist Eestis. Nüüd tõsteti esile uus teooria — riiklik teooria. Nimetatud teooria järgi on omavalitsus ainult riigivalitsemise eriline liik ning kujutab endast riigivalitsemise lahutamatu osa. Ajalooliselt võisid riigivalitsemise ühed ülesanded koonduda omavalitsuste ja teised riigi kätte, kuid põhimõttelist tähtsust sellel ei ole. Sellepärast on ka kogukondlikud ülesanded riiklikud ülesanded, kuigi nende täitmine toimub omavalitsuste kaudu. Omavalitsused, moodustades riigi keskaparaadiga ühtse terviku, täidavad neile kuuluvaid ülesandeid mitte sellepärast, et need ülesanded oleksid kohaliku või kogukondliku iseloomuga, vaid sellepärast, et sel teel on võimalik neid täita paremini, rahvale vastuvõetaval kujul ning väiksemate kulude ja raskustega. Riikliku teooria seisukoht, mille järgi omavalitsusi käsitati nüüd juba kui riigiorganeid, sai aluseks ka kodanliku Eesti omavalitsuse korraldusele.

Kodanliku Eesti põhiseaduse väljatöötamisel Asutavas Kogus asus enamik sõnavõtjaid omavalitsuse küsimuses riikliku teooria seisukohale. Sellele seisukohale asusid ka

omavalitsuse ja põhiseaduse komisjonid. Kritiseeriti teravalt ühiskondlikku teooriat ja nõuti omavalitsuste konstrueerimist riikliku teooria printsiipidel¹.

Vastavalt riiklikule teorialle jättis kodanliku Eesti 1920. a. põhiseadus lähemalt kindlaks määramata keskvalitsuse ja omavalitsuste vahekorra. Põhiseadus märkis, et valitsemise jaoks luuakse ühelt poolt vabariigi valitsus, kelle ülesandeks on riigi sise- ja välispoliitika juhtimine, riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest hoolitsemine ning teiselt poolt omavalitsused, kelle ülesandeks on teostada valitsemist kohtadel. Seega täitsid omavalitsused keskvalitsustega põhiliselt ühtesid ja samu ülesandeid, kusjuures omavalitsuste võimupiire põhiseadus eraldi ei märkinud.

Riikliku teooria seisukohale asumine jättis keskvõimule vabad käed omavalitsuste piiramiseks. Omavalitsuste võimupiirid ja ülesanded olenesid seadusandja vabast äranägemisest.

Kodanluse vaated omavalitsusse olid muutunud. See on ka arusaadav. Tsaariajal, mil kodanlus oli peremeheks valla- ja terves reas linnaomavalitsustes, püüdis ta loomulikult säilitada ja laiendada omavalitsuste õigusi. Saades aga riikliku võimu enda kätte, polnud tal muidugi enam mõtet omavalitsuste võimu laiendada, vaid seda hakati kärpima. Kodanliku diktatuuri teostamine nõudis riigivõimu tsentraliseerimist nii öelda kodanluse enda majapidamise seisukohalt. Kuna aga kodanlus ise jagunes paljudesse rühmitustesse, milliste huvisid esindasid mitmed parteid, siis toimus see muidugi suurte hõõrumiste ja omavaheliste tülidega ning alles pikema aja jooksul. Riigitiiril olevad parteid püüdsid omavalitsuste õigusi üldiselt kärpida. Opositsioonis asuvad parteid, kes aga olid juhtival kohal mitmeski omavalitsuses, püüdsid säilitada oma positsioone ja töötasid sellele vastu. Kuna aga valitsevad ja vastasrinna parteid tihti kohti vahetasid, siis muutsid nad väga tihti ka oma arvamusi keskvõimu ja omavalitsuste vahekorra küsimuses.

Niipea, kui kodanlus oli suutnud välja kujundada riigi keskaparaadi ja see alustas oma tegevust, hakkasid varem omavalitsuste käes olnud ülesanded üksteise järel koonsuma keskvõimu kätte. Politseiaparaat tsentraliseeriti nüüd

¹ Asutava Kogu protokoll nr. 140 (21), 4. istungjärk 1920. a. Asutava Kogu koosolek 10. juunil 1920. a., lk. 899.

täielikult. Lisaks sellele anti rida seni omavalitsustele kuulunud ülesandeid politseile. Mõnedel aladel pandi politseile koguni omavalitsuste üle kontrolli teostamine, nagu teede korrashoiu alal, kus politseiprefektile anti õigus isegi vallavanemaid administratiivkorrast karistada. Omavalitsustelt võeti ära rekvireerimise ja karistamise õigused ja nende sissetulekuallikaid piirati rangelt seadusandluse poolt. Ulatuslikult hakkas ilmuma seadusi, mis kõik ühel või teisel alal reglementeerisid omavalitsuste õigusi.

Omavalitsuste üle järelevalve tugevdamiseks seati Ajutise Valitsuse otsusega 1919. a. algul sisse komissaride instituut¹. Komissaride ülesandeks pidi olema mobilisatsioon, rekvisitsioonide jt. kodanluse kontrrevolutsiooniliste sammude läbiviimine kohtadel ning kõigi demokraatlike elementide mahasurumine omavalitsustes. See oli otsene terrorimeetodite rakendamise katse kodanliku riigivalitsemise alal. Sel puhul avaldatud Ajutise Valitsuse aruandes öeldakse: «Maakondade valitsusi ei või lubada piiramata võimul talitada, see oleks juba nõukogude valitsus. Maakonna nõukogud ei ole parlamendid ega võimu esindajad. Komissarid on tarvilikud, et valitsuse käsud kiirelt ja täpselt täitmist leiaksid»². Kartes seadusandluses deklareeritud demokraatlike vabaduste kasutamist tööliklassi poolt oma diktaatori vastu, asus kodanlus nende vabaduste tegelikku kasutamist rangelt piirama.

Komissaride määramine kohtadele kutsus esile üldise pahameeletormi. Rahulolematus võttis nii suure ulatuse, et küsimus esitati lõpuks Maapäevale arutamiseks. Maapäeval kaitses Ajutise Valitsuse minister Veiler ägedalt omavalitsuste allutamist komissaride järelevalvele ja ütles: «Teie mäletate, kui raske oli alguses seisukord. Esimesest 2000 mehest, mida Ajutine Valitsus suutis sõjariistadega ja muu tarviliku kraamiga varustada, jooksid 70% laiali oma koduvaldadesse ja elasid seal vabalt. Ei olnud ühtegi jõudu, kes neid säält suutis tagasi tuua, sest et kohtadel paljude vallavalitsuste eesotsas mehed seisid, kes väljast päaletungiva vaenlase poole hoidsid ja valmis olid teda aitama. Keskvallitsuse ametnikke ei olnud aga kohapääl olemas. Tarvis oli võim luua, kes kindlustab seaduste ja valitsuste käskude täitmist koha pääl»³. Kuid vaatamata kõigile neile

¹ «Riigi Teataja», 1919, nr. 2 ja nr. 10.

² Maanõukogu protokoll nr. 73, 3. veebr. 1919, lk. 368.

³ Maanõukogu protokoll nr. 74, 4. veebr. 1919, lk. 372.

«kaalukaile» põhjendustele oli Ajutine Valitsus sunnitud rahva survele komissaride instituudi likvideerima ning esitava lahkumispalve.

Pärast komissaride instituudi sisseseadmise katse ebaõnnestumist lahendati küsimus sel teel, et järelevalve omavalitsuste tegevuse üle seati sisse põhiliselt ainult nende tegevuse seaduslikkuse suhtes ja seda hakkasid teostama administratiivkohtud neile esitatud protestide põhjal. Omavalitsuste otsuste peale protestide esitamise õigus anti siseministeriumile ja maakonnaomavalitsustele (vallavalitsuste osas). Nimetatud organeile anti ka õigus protestitud otsuseid kuni kohtuotsuseni seisma panna¹. Lisaks sellele jäi keskvalitsusel võimalus määrata omavalitsusametnikele administratiivkorras karistusi ametialaste üleastumiste eest².

Kõigi selliste piiramiste tulemusena kaotasid omavalitsused suure osa nendestki õigustest, mis neil oli olnud Vene tsaaririigis, mil ühiskondliku teooria järgi oli omavalitsuste ülesandeks hoolitseda «kohalikkude tarviduste ja kasude eest». Deklareerides riigivõimu teostamist kohtadel omavalitsuste kaudu, võttis keskvalitsus selle sildi all tegelikult omavalitsustelt ära ka niisuguste küsimuste lahendamise, mis varem kuulusid nende kompetentsi.

Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, mis toimus 24.—26. oktoobri 1924. a., arvustas keskvalitsust selle eest, et ta ei andnud omavalitsustele tegelikult mingit praktilist võimalust kohaliku omahalduse teostamiseks ning teostas riigivalitsemist neist mööda minnes. Kongressi resolutsioonis öeldakse: «Põhiseaduse nõue riigivõimu teostamisest kohtadel omavalitsuste kaudu on väga suurel määral teostatamatu ja, ümberpöörduvalt, on tahetud valitsemisaparaati väljaarendada teises sihis, s. o. valitseda eriasutuste ja ametnikkude kaudu, sealjuures omavalitsuste võimupiire viimse võimaluseni kärpides. Selle otsekohene tagajärg on suur ametnikkude arv, kelle ülalpidamine riigil palju maksma

¹ Omavalitsuse ajutise järelevalve seadus, «Riigi Teataja», 1919, nr. 78, sead. nr. 149.

² Nii näiteks karistati siseministri poolt Uuemõisa vallasekretäri 7 päevase arestiga selle eest, et ta vange edasi saates vangide saatekirja nõuet, neid käeraudades saata, ei täitnud. Laimjala vallavanem tagandati aga ametist ja anti sõjakohtu kätte lohaka teenistuskohustuste täitmise eest, mille tõttu tähtis poliitiline vang põgenema pääses. — Vallaametnikkude karistamine. «Maaomavalitsus» 1925, nr. 5, lk. 78.

läheb, ja asutuste killustamine, mis kodanikkudele asjaajamise raskeks teeb ja asjata kirjavahetust välja kutsub.»¹

Vaatleme nüüd, milliseid põhilisi ülesandeid täitsid omavalitsused kodanlikus Eestis.

Kui võtta omavalitsuste ajalooliselt kõige vanemad tegevusharud, siis kuulus omavalitsuste ülesannetesse kõigepealt hoolekande ja abiandmise korraldamine. Ajalooliselt teisel vanemal omavalitsuse tegevusalal, rahvahariduse alal, kuulus omavalitsuste ülesannetesse algkoolide asutamine ja ülalpidamine ning koolikohustuse elluviimine. Omavalitsuste ülesannetesse kuulus veel teede korrashoid, küütide andmine, sõjaväekohuslaste nimekirjade pidamine, maksuteadete koostamine ja maksude sissenõudmine, kodanikkude registreerimine, nakkushaiguste vastu võitlemine jne. Linnamavalitsuste ülesannetesse kuulus veel linnade ehitustegevuse planeerimine, heakorraküsimuste lahendamine, kodanike elukondlike vajaduste rahuldamine veemajanduse, kohaliku transpordi jt. aladel. Suurem osa omavalitsuste ülesandeid oli seotud otseselt keskväimu mitmesuguste ettekirjutuste täitmisega. Need ülesanded muutusid alalõpmata. Seadusi, milles nähti ette näiteks vallaomavalitsuse ülesanded, oli üle saja.

Keskasutused kasutasid omavalitsusametnikke kõige erinevamate ülesannete täitmiseks kohtadel. Nii näiteks oli vallavanem seaduse järgi riigi keskasutuste käskude täitja, avaliku korra ja sisemise julgeoleku valvur, esimese abi korraldaja tulekahjude, veeuputuse, nakkushaiguste ja muude hädade puhul; kurjategijate ja väejooksikute jälitaja ja esialgse juurdluse korraldaja; turgudel, laatadel, kauplustes ja isegi kõrtsides mõõtude kontrollija; lastele rõugepanemise järelevaataja ja rõugepanemise raamatute hoidja; korraldaja koolides, haigemajades, avalikel teedel ja põllupeenardel (et ristikivid oleksid õigel kohal) ja lõpuks kõigi vallakodanikkude metsavaht, heinamaavaht ja väljavaht. Oli mõnel keskasutuse ametnikul midagi vaja teada, siis pidi vallavanem teadma kõik turuhinnad, metsahinnad, külviisaigid jne. ning vastama ja koguma igasuguseid andmeid.

Nagu sellest nähtub, kuulus omavalitsustele peamiselt niisuguste ülesannete täitmine, mille tsentraliseeritud korras

¹ Esimese Eesti omavalitsustegelaste kongressi üldresolutsioonid seisukorra ja omavalitsuste seaduste kohta. — Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress 24.—26. oktoobril 1924, Eesti Maakondade Liidu ja Eesti Linnade Liidu väljaanne, 1925, lk. 141.

teostamine oleks riigivõimule raskusi teinud ja millel oli vaid teisejärguline tähtsus. Valitsevale kodanlusele oli kasulik kasutada omavalitsusi mitmesuguste kohalike küsimuste korraldamisel. Omavalitsustegelased tundsid kohalikke olusid, mis võimaldas neil küsimusi paremini ja kergemini lahendada, kui seda oleksid suutnud keskvalitsuse ametnikud.

Kuid mitte omavalitsuste kompetentsi piiratus ja nende allumine kesk võimu järelevalvele ei olnud peamine, mis iseloomustas kodanlikke omavalitsusi, vaid nende tegutsemine kodanluse kui klassi huvides. Eesti kodanlus, kes oli kasutanud omavalitsusi oma tööriistana võitluses nõukogude võimu vastu, jätkas nende kasutamist oma klassi huvides ka pärast võimuletulekut. Selletõttu ei olnud ka omavalitsuste kompetentsi ja tegevust piiravad kesk võimu abinõud põhiliselt vastuolus kohtadel võimutseva kodanluse huvidega, vaid aitasid objektiivselt kindlustada ka viimase positsioone.

Suur tähtsus omavalitsuste tegevuse korraldamisel oli kesk võimu miimesugustel ettekirjutustel ja korraldustel, mis reguleerisid kuni üksikasjadeni küsimuste lahendamist omavalitsustes. Need ettekirjutused kaitsesid kindlalt kodanluse huve nii üldriiklikus ulatuses kui ka omavalitsustes endis ja ei võimaldanud töörahval kasutada omavalitsusi oma nõudmiste elluviimiseks. Igasugune niisuguste ettekirjutuste rikkumine oleks tähendanud otsest konflikti kesk võimuga ja oleks toonud kaasa vastavad surveabinõud viimase poolt.

Kodanliku Eesti üks mõjukamaid õigusteoreetikuid, prof. Jüri Uluots, käsitades rahva osa kodanliku Eesti 1920. a. põhiseaduse järgi¹, kirjutab, et riik teotseb oma organite kaudu, kusjuures üheks organiks on ka rahvas. Rahvas ei teosta seega mitte oma võimu, vaid riigile kuuluvat võimu, kelle organiks ta on. Teistest riigiorganitest erineb rahvas ainult selle poolest, et ta on kõrgeim ja esimene riigiorgan kõigi teiste riigiorganite seas.

Niisugusele seisukohale asumine võimaldas kodanlusel tõsta riik rahvast kõrgemale ning põhjendada riigi üleolekut rahva suhtes. Selle teooria kohaselt oli riigivõimu teostamine rahva poolt vaid temale kui riigiorganile kuuluva funktsiooni täitmine, mis pidi toimuma riigi poolt seadusandlusega kindlaksmääratud raames ega võinud muuta

¹ Jüri Uluots, Rahvas ja funktsioneerimine Eesti põhiseaduse järgi. «Õigus», 1932, nr. 6.

maksvat riigikorda. Nii püüdis kodanlus toreetiliselt põhjendada võimukuulumist oma klassile ja allutada teda kodanlikule diktatuurile.

Need kodanluse seisukohad kajastasid täiel määral kodanliku Eesti omavalitsuskorralduses tegelikult valitsenud olukorda, kus rahvas oma vajadustega oli kõrvale tõrjutud ja kodanlus teostas riigivalitsemist rahva nimel, kuid enda huvides.

Võtame näiteks kodanliku maareformi teostamise. Seaduse järgi oli selle läbiviimine pandud omavalitsustele. Tegelikult olid maareformi läbiviimise kohta antud niivõrd üksikasjalikud eeskirjad, mis ei jätnud maareformi raames töörahvale mingit võimalust tema vajaduste rahuldamiseks. Maasaamisel anti ohtralt eesõigusi mitmesugustele kodanlikele tegeliskitele ja klassisõjas «teeneid» osutanud isikuile, kuid jäeti maasaajate hulgast välja maad vajavate talupoegade põhimass — maata ja vähese maaga talupojad.

Väga vähe tähelepanu osutati aga puudustkannatavate invaliidide ja nõrgamõistustlike eest hoolitsemisele. Omavalitsuste toetussummad puudustkannatajaile algasid 75 margast kuus ja ulatusid harva kuni 500 margani¹. Keskmiselt kulutasid vallad ja maakonnad iga abisaaja kohta 3 389 marka aastas. Sageli oli see mõeldud kogu perekonna peale. Kuid isegi kodanluse enda poolt tehtud arvestused näitavad, et ühe inimese ülalpidamiseks kulus vähemalt 20 000 marka aastas². Vanadekodud olid haletsemisväärses olukorras. Ainult kõige karjuvam viletsus võis sundida abivajajaid sinna minema. Kuid ometi ulatus isegi ametlikel andmeil vanadekodudesse ootajate üldarv kuni 50% vanadekodude kohtade üldarvust³, tegelikult aga oli veelgi suurem.

Vaestemajades ja öömajades valitseva olukorra arutamisel Tallinna linnavolikogus 1921. a. selgus näiteks, et linna 10-margalises öömajas magavad inimesed paljal põrandal. Nii öömajas kui ka vaestemajas valitseb äärmine mustus ning puudub valgustus. Püüdes olukorda õigustada, seletas Tallinna linnavalitsuse esindaja, et need puudused on tingitud suurest tungist vaestemajadesse, mida pole varem olnud.

---

¹ A. Allikas, Hoolekande probleem omavalitsuste sotsiaalses elus. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925, lk. 45.

² H. Avikson, Hoolekande probleem omavalitsuste sotsiaalses elus. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925, lk. 51.

³ A. Allikas, Hoolekande probleem omavalitsuste sotsiaalses elus. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925, lk. 47.

Ta märkis, et vaestemajades, kus enne oli 75 inimest on nüüd 140 inimest ja umbes 100 hoolealust ootavad veel järjekorda. Olukorra parandamiseks ei võetud koosolekul aga vastu mingit otsust, vaid piirduti ainult olukorra konstateerimisega¹.

Samasugust äärmist töörahva vajadustega mitteamarvustamist esines tervishoiu, ehitustegevuse jt. omavalitsuse tegevuse aladel. Küsimuste lahendamisel lähtuti üksnes kodanluse vajadustest. Summad, mida omavalitsused kulutasid hoolekandele, haridusele, tervishoiule ja teistele rahvahulkade heaoluga seotud vajadustele, olid äärmiselt väikesed, võrreldes omavalitsuste üldkuludega². Suure osa omavalitsuste summadest neelasid administratiivkulud³.

Omavalitsuste esindajad püüdsid väita, et neil puuduvad summad töörahva vajaduste rahuldamiseks, kuid samal ajal leidsid omavalitsused siiski võimalusi süstemaatilisel eraldada suuri summasid kaitseliidu toetamiseks, omavalitsustegelastele ja nende parteikaaslastele töölistorterite nimetuse all luksuskorterite ehitamiseks, kulukate vastuvõtude korraldamiseks, kõrgete palkade maksmiseks kodanlikele poliitikategelastele jne. Üksnes Inglise laevastiku külas käigu puhul 1921. a. Tallinna määrati Tallinna linnavalitsuse poolt sellega seotud vastuvõtukulude katteks 150 000 marka⁴. Ajavahemikul 1921. a. kuni 1924. a. tõsteti kolmel korral linnapea ja linnanõunike palkasid. 1924. a. sai linnapea 36.000 marka ja linnanõunikud 25 000 marka kuus. Need palgad ületasid kuni kümnekordselt tööliste sissetuleku. Seejuures moodustasid nad aga ainult väikese osa kodanlike omavalitsustegelaste üldsissetulekust. Tallinna linnapea A. Uessoni enda sõnade järgi sai ta peale linnapea palga veel palka Balti Laevatehase hooldajana ja Riigikogu liikmena. Tegelikult oli tema palgaliste ametikohtade loetelu kaugelt pikem ja ulatus vähemalt viiele⁵. Suur osa oma-

¹ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 216—217.

² Hoolekandekulud moodustasid omavalitsuste üldkuludest: Tallinas 5,2%, Narvas 7,9%, Rakveres 10,1%, Haapsalus 5,2% jne., maakondades aga — Harjumaal 1,7%, Viljandimaal 4,6%, Põlva 3,1% jne. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925, lk. 41.

³ Nii näiteks moodustasid vallavalitsuste ülalpidamise kulud vallavalitsuste 1923. a. eelarvete järgi 86.238.724 marka ehk 35,6% eelarvete üldsummast. Vallavalitsuste 1923. a. eelarved. «Maaomavalitsus» 1924. a., nr. 1, lk. 12—17.

⁴ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 193.

⁵ Sealsamas, lk. 67.

valitsustegelasi olid kinnisvarade omanikud, mitmesuguste ettevõtete omanikud jne., mis suurendas veelgi nende sissetulekuid.

Ulatuslikult olid levinud mitmesugused kombinatsioonid ja mahhinatsioonid omavalitsuse varade ja ettevõtetega. Omavalitsuse tegelased nägid omavalitsustes kõigepealt võimalust isiklikuks rikastumiseks. Suurt tähelepanu äratasid omal ajal Tallinna linnaomavalitsuses toimunud skandaalsed lood restoranide avamise lubade andmisega¹. Räägiti avalikult, et loa andjad on selle pealt altkäemaksu teeninud sadu tuhandeid. Tartu pudretivabriku rendilepingu tühistamisel selgus, et see oli renditud summa eest, mis oli 3½ korda madalam kui ettevõtte tegelikud tulud². Kõik need lood jäid aga tavaliselt välja selgitamata ning neile ei antud seaduslikku käiku.

Omavalitsustegelaste mitmesugused kombinatsioonid omavalitsuste varade ja omavalitsustele kuuluvate õigustega läksid rahvale kalliks maksuma. Nii tõusis piima hind Tallinna poodides pärast seda, kui linnale kuuluv piimaturustusettevõtte oli müüdud eraettevõtjaile, lühikese aja jooksul 13 margalt 18 margale. Ettevõtte, mille eest (juhataja seletuse järgi) oleks võinud saada vähemalt 8 miljonit, müüdi ära tegelikult 3 miljoni eest³.

Omavalitsustel mitte üksnes ei puudunud tahe kaitsta laiate töörahva hulkade huve, vaid nad ei olnud selleks ka suutelised kapitalistliku majanduse tingimuste tõttu.

Formaalselt kuulus näiteks linnaomavalitsuste kompetentsi linnade väljaehitamise planeerimine. Tegelikult olid aga linnavalitsused selleks täiesti võimetud. Linnade planeerimine, kuivõrd seda üldse tehti, toimus linnavolikogus enamuses olevate kodanlike rühmade isiklike kasude seisukohalt lähtudes. Piirduti peamiselt üksikute planeerimislahendustega nende rajoonide kohta, kus parajasti tükeldati ehituskrunte. Koostati niisuguseid planeerimiskavu, mis olid linnavolikogus enamuses olevatele kapitalistidele äri- ja krundihinna suurenemise seisukohalt kasulikud, kuid lõhkusid seejuures linna terviklikku väljaehitamist. Vastavaid plaane muudeti üksikute kapitalistide huvides alalõpmata isegi iga uue maja ehitamise puhul. Linnaplaanide koosta-

¹ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 5, lk. 78.

² M. Kurtsinski, Tartu linna ettevõtted. Koguteos «Tartu», Tartu linna väljaanne, 1927, lk. 486.

³ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 218.

mise kaudu toimus tegelikult kapitalistide vahel varjatud maaga spekulatsioon. Terve rida Eesti suuremate linnade omavalitsusi, nagu Tartu, Haapsalu jt., ei koostanud kogu kodanliku diktatuuri perioodil isegi ühtegi linna üldplaneerimise kava¹. Täiesti võimatu oli planeerida linna heakorrasadmete, transpordi, energeetika ja teiste oluliste linna-majanduse harude kavasad, sest need kuulusid tavaliselt erafirmadele, kes taotlesid ainult suuremaid kasumeid ega lubanud kedagi oma asjadesse vahele segada.

Linnade väljaehitamise sellise «juhtimise» tulemusel polnud üldse võimalik ehitada terviklikke linnu kui organisme, mis oleksid olnud kogu linna elanike teenistuses. Nii näiteks, kuigi Tallinna linnaplaanis oli nähtud ette jätta Kadri-oru mererand linna haljasalaks, ehitati sinna tubakavabrik². Kapitalistide huvid võimutsesid linna elanike enamuse huvide üle. Linnad valgusid laiali, majad ehitati puust, ühe-kahekordsed ja elamud ning vabrikud asusid läbisegi. Kesklinna ja äärelinnade vahel valitses heakorra seisukohalt põhjendamatult suur vahe. Kuna kodanlikus Eestis kehtinud ehitusmäärused lubasid krunte hoonestada 80—85% ulatuses, siis andsid omavalitsused välja ehituslubasid töölis-elamute püstitamiseks, kus korterisse ei paistnud päike isegi südasuvel.

Samasugune oli olukord ka teistel omavalitsuse tegevusaladel. Täiesti deklaratiivseteks kujunesid kodanlikes omavalitsusseadustes sisalduvad sätted omavalitsuste niisuguste ülesannete kohta, nagu võitlus töötaolu, kerjamise, prostitutsiooni, elukalliduse jne. vastu. Need ühiskondlikud pahed on kapitalistliku korra tulemuseks ja selleks, et neid hävitada, tuleb hävitada kapitalistlik kord, mis neid sünnitab.

Omavalitsuste eraldumine rahvast ja nende seadmine kodanluse kitsaste klassihuvide teenistusse avaldus ka omavalitsuse saadikute — volinike — õiguslikus seisundis, kes olid kodanliku Eesti seadusandluse kohaselt valijaist täiesti sõltumatud. Olles kord juba valitud volikogusse, toimis ja otsustas volinik seal oma äranägemise järgi. Iga üksik kodanik, andes valimistel hääle sellele või teisele kandidaadile, teostas kodanliku õigusteooria kohaselt vaid valija funktsiooni, ilma et ta oleks kunagi otseselt määranud

¹ H. Arman, Eesti NSV linnade generaalplaanid kui ehitamise ja taastamise põhialused. «Nõukogude teaduse arengust Eesti NSV-s 1940—1950», Tallinn, 1950, lk. 302.

² TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 172—174.

voliniku tegevust. Sellepärast on arusaadav, et rahva huvide asemel valitsesid omavalitsustes volinike isiklikud ja erakonnahuvid. Kui valimised olid möödas, siis ei tulnud kokku mitte selleks, et rahva tarvidusi arutada, vaid selleks, et kokku leppida, kuidas saaki jaotada — kuidas jaotada omavalitsusameteid, kelle valitsemisele anda omavalitsusvarad jne. Vaidlused selle ümber kestsid sageli nädalaid, mõnikord aga ka kuid, enne kui jõuti kokkuleppele¹.

Kuivõrd kaugele ulatus omavalitsusaparaadi eraldamine rahvast ja selle bürokratiseerumisprotsess, seda näitab järgmine kodanlikus ajakirjanduses ilmunud kuulutus:

«KOHA SAAB

vallavalitsuses see, kes laenab 35 000 mk. ilma prots. 8 kuuks. Täielik vallavalitsuse asjaajamine ja vene keele ning osalt raamatupidamise oskus tingimata tarvilik. Pakumised ja isiklik kokkusaamine 18. sept. Narvas, Eesti Seltsi einelauas»². Seega võimaldas omavalitsustes valitsev olukord isegi avalikult omavalitsuse ametikohtadega sahkerdamist.

Täielikus vastuolus kodanluse poolt deklareeritud kohaliku omahalduse põhimõttega oli omavalitsuste iseseisvate tuluallikate äärmine piiratus, mille tõttu neil oli võimalik täita põhiliselt ainult keskvõimu kohustuslikke ettekirjutusi. Nii oli 1922. a. valdade eelarvete puudujääk 7 613 349 marka, 1923. a. aga juba 46 278 553 marka³. 1924. a. suurenesid puudujäägid veelgi, eriti seoses marga kursi langemisega. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, kes arutas muude küsimuste hulgas põhjalikult ka omavalitsuste finantsilist olukorda, konstateeris ühel häälel vastuvõetud resolutsioonis, et «omavalitsuste eelarved sisaldavad peaaegu ainult seadustega ja määrustega peale pandud kohalike ja sunduslike väljaminekuid, sellegi peale vaatamata on neid võidud tasakaalustada ainult valitsuselt saadud toe-

¹ Nii näiteks kestsid pärast 1923. a. valimisi läbirääkimised Valga maavalitsuse moodustamiseks rohkem kui viis kuud, enne kui suudeti kohtade jaotamises kokku leppida. Pärnus aga kulus maavalitsuse moodustamiseks koguni rohkem kui pool aastat. Omavalitsuste valimis-seadus uuele alusele. «Maaomavalitsus», 1924, nr. 6, lk. 98.

² «Maaomavalitsus», 1926, nr. 18, lk. 321.

³ H. Lauri, Omavalitsuste maksud. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925. a., lk. 34.

tussummade, laenude ja mitmesuguste täiendavate lisamaksudega¹.

Omavalitsuste eelarvete puudujäägid kaeti peamiselt keskvalitsuse toetussummadega, mis moodustasid umbes poole omavalitsuste tuludest. Maakonnaavalitsuste 1926. a. eelarves moodustasid näiteks toetussummad 48%, eelarve tegeliku täitmise järgi aga 53,27% eelarve üldsummast². 1927. a. katsid maakonnaavalitsused 52,79% oma kuludest toetussummade arvel³. Kuid isegi toetussummadega ei suutnud omavalitsused katta kõiki oma kulusid. Kuna omavalitsuste eelarvetes ei lubatud puudujääke näidata, siis maskeeriti need tavaliselt omavalitsuse poolt tehtava laenuna, mis eelarves küll figureeris, kuid mille kohta oli juba ette teada, et seda ei realiseerita.

Toetuste andmise süsteem omavalitsuste eelarvete tasakaalustamiseks tähendas omavalitsuste tegevuse sisulist revideerimist ja selle otstarbekohasuse üle otsustamist keskvalitsuse poolt. Omavalitsusi sunniti eelarveid keskvalitsusele meelepäraselt koostama. Vastasel korral toetust ei antud, mida põhjendati sellega, et omavalitsused ei kasuta summasid säästlikult.

Riiklike summade kõrval etendasid omavalitsuste tegevuses olulist osa pangalaenuid või laenuid eraisikutelt. Erakapital krediteeris omavalitsuste ehitustegevust, ettevõtteid jne. Selle tulemuseks oli, et omavalitsused sattusid majanduslikku sõltuvusse üksikutest kapitalistide rühmadest, kes mõnel juhul laostasid täielikult omavalitsuste majapidamise. Nii näiteks sai kahekümnendate aastate teisel poolel Kõnnu vallavalitsus kohalikest «piiritusekuningatelt» korduvalt laene, millega ehitati paari aasta jooksul Kõnnu valda üles mitu uut ja toredat koolimaja, mis pidid vallale auks ja uhkuseks olema, kuid mida rahvas «pilpalossideks» nimetas, kuna nad kõik juba enne lõplikku valmistamist remonti vajasisid. Võib arvata, et mõnedki laenuandjad ja omavalitsustegelased nende laenude pealt tublisti teenisid. Samal ajal aga oli Kõnnu valla elanike enamuse majanduslik olukord kodanliku ajakirjanduse andmeil nii raske, et neil puu-

¹ Esimese Eesti omavalitsuskongressi resolutsioon omavalitsuste maksude kohta. Esimene Eesti omavalitsustegelaste kongress, 1925, lk. 142.

² Maakonnaavalitsuste 1926. a. tulude ja kulude eelarvete kokkuvõte. «Maalomavalitsus» 1926, nr. 9, lk. 147 ja nr. 20, lk. 352.

³ Maavalitsuste 1927/28. a. eelarveliste tulude kokkuvõte. «Maakonnaavalitsus» 1927, nr. 5, lk. 78.

dus igasugune võimalus kõrgete isiku- ja muude vallamaksude tasumiseks. 1935. aastaks oli Kõnnu valla majanduslik olukord kujunenud nii katastroofiliseks, et vabariigi valitsus oli sunnitud avaliku skandaali vältimiseks oma otsusega kõrvaldama ametist vana vallavalitsuse ja -volikogu ning nimetama selle asemele uue¹.

Seega näeme, et omavalitsused ei olnud mingil määral kohaliku elanikkonna tõeliselt demokraatlikeks organeiks, nii nagu kodanlus püüdis seda näidata. Omavalitsused aitasid kodanlusel kaitsta maksvat ühiskondlik-poliitilist korda ning rahuldada tema vajadusi kohtadel. Keskvõim aga oli omavalitsuste arvel «hea onu» seisundis. Kui kohtadel oli midagi halvasti või töörahva vajadused jäeti rahuldamata, siis pandi vastutus kõige ebameeldiva eest omavalitsustele. Kritiseariti omavalitsusi ja «demokraatiat» ning viidi rahvas sellega eksiteele.

4. EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI SUHTUMINE OMAVALITSUSTESSE JA TEMA OSAVÖTT NENDEST

Kogu kodanliku diktatuuri perioodil oli kommunistlik partei Eestis keelatud. Kodanluse poolt deklareeritud «vabadused» ja «õigused», sealhulgas ka õigus omavalitsusele, kehtisid ainult kodanlike parteide ja nende kaasajooksikute — sotside kohta. Seega ei saanud töölisklass tegelikult kasutada nimetatud vabadusi ja õigusi. Kodanlus pidas jahti töölisliikumise tegelastele ja õiendas nendega arveid, arvestamata isegi enda poolt kehtestatud seadusnorme.

Eestimaa Kommunistlik Partei võitles kodanliku vägivalla vastu ning töörahva vabastamise eest kapitalistlikust orjusest. Ta paljastas kodanlikku korda ning näitas, et omavalitsuse idee tõeline teostamine on võimalik ainult sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise tulemusena². Tegutsedes illegaalselt, kasutas Eestimaa Kommunistlik Partei ära ka need võimalused, mida pakkusid omavalitsused töölisklassi organiseerimiseks ja partei mõju tugevdamiseks tööliste ning talupoegade laiadele hulkadele.

Eestimaa Kommunistlik Partei võttis mitmesuguste legaalsete töölisorganisatsioonide nimetuse all osa oma-

¹ Vallad olgu koolimajade ehitamisega ettevaatlikud. «Maaomavalitsus» 1935, nr. 7, lk. 105—106.

² Üleskutse maatöölisele. «Kommunist» nr. 2 (25), 10. mail 1921. a.

valitsuste valimistest. Vastupidi kõigile teistele parteidele ei saanud kommunistlik partei oma esindajaid omavalitsustesse mitte selleks, et teha seal «loovat» riigivalitsemise tööd, vaid selleks, et luua seal oma esindajate kaudu opositsiooni kodanlusele, võidelda elanikkonna töötavate kihtide elutingimuste parandamise eest ja viia sel alusel läbi otsustavat revolutsioonilist propagandat, kartmata konflikti kesk-võimuga. Võttes osa omavalitsuste valimistest, kutsus partei töörahvast aktiivsele ja teadlikule valimistest osavõtmisele. Ta seletas, et tööliklass ei või loota omavalitsuste kaudu põhiliste sotsialistlike ümberkorralduste teostamisele, sest reaktsioonilise kesk-võimu tingimustes oleks see mõeldamatu, ja näitas, et kommunistide osavõttu omavalitsustest tuleb käsitada kui üht osa töölikklassi poolt peetavast üldisest võitlusest võimu vallutamiseks¹. Partei ümber koondusid omavalitsuste valimistel laiad rahvahulgad, mis tugevdas töölikklassi võitlust kodanliku korra vastu.

Ühendades oskuslikult illegaalse töö legaalse tööga saavutasid kommunistid omavalitsuste valimistel suurt edu. Kommunistlike tööliste rühm oli kodanliku diktatuuri algperioodil, mil Kommunistlikul Parteil õnnestus veel omavalitsuste valimistest osa võtta, Tallinna linnavolikogu kõige suuremaks rühmaks².

Esmakordselt võtsid kommunistid kodanliku Eesti diktatuuri perioodil osa omavalitsuste valimistest 1921. a. Nimetatud valimistel valiti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja järgi, mille all esinesid revolutsioonilised töölisel ja mida toetas Eestimaa Kommunistlik Partei, Tallinna linnavolikogusse 28 kommunistlikku töölist. Kommunistid saavutasid ka mujal edu. See oli eesti töörahva võimas tahteavaldus kodanliku korra vastu.

1921. a. valitud Tallinna linnavolikogu uue koosseisu esimesel istungil teatasid volikogu kommunistliku rühma liikmed, et nad ei ole nõus alla kirjutama kodanlike parteide poolt esitatud linnavoliniku pühaliku töötuse tekstile, milles ei olnud näidatud, et iga voliniku põhiliseks kohuseks on võidelda töörahva hulkade huvide eest. Rühm esitas omalt poolt teise teksti, milles märgiti, et volinik on kohustatud täitma oma ülesandeid vastavalt töörahva huvidele ausalt ja õigla-

¹ Üleskutse töölistele ja teenijatele saunahurtsikutes, popsihüttides, taludes, mõisates — kogu töörahvale valdades ja alevites! «Töö Lipp» nr. 8, 20. sept. 1923. a.

² TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 94.

selt, ohverdades kogu oma jõu ja oskuse, vajaduse korral ka vara, isikliku vabaduse ja elu töörahva hea käekäigu eest ja töörahva võimu loomiseks ning kaitseks¹.

Kommunistliku rühma poolt esitatud töotuse tekst ei leidnud küll vastuvõtmist volikogu enamuse poolt, mille tõttu kommunistliku rühma saadikud olid sunnitud eelmisele tekstile protesteerides alla kirjutama. Oma tegevuses juhendusid nad aga järjekindlalt nende poolt esitatud töotuse teksti põhimõttest. Nad tõstsid volikogus korduvalt üles üüride alandamise ning töötavale rahvale elukorterite ehitamise küsimuse, esitasid linnavalitsusele arupärimisi töötajailt saabunud kirjade ja teadete põhjal, paljastasid kodanluse rahvavastaseid mahhinatsioone omavalitsustes, tegid ettepanekuid omavalitsuse summade õiglaseks jaotamiseks, võitlesid töötajate demokraatlike õiguste eest jne.

Omavalitsuste volikogude kommunistlikud rühmad ei piirunud volikogudes üksnes kitsaste omavalitsuste võimupiiresse kuuluvate küsimuste arutamisega, vaid tõstsid seal ka julgelt üles üldriikliku tähtsusega küsimusi, mille lahendamine kuulus riigivõimu keskorganite kompetentsi ja mis puudutasid laiade rahvahulkade huvisid. Seoses Tallinna linnavolikogu nelja kommunistliku voliniku vangistamisega nõudis linnavolikogu kommunistlik rühm 1921. a. aprillis, et linnavolikogu esineks vabariigi valitsuse ees nõudmisega, et: 1) areteeritud linnavolikogu liikmed viibimata vabastataks, 2) lõpetataks sõjaseisukord ja 3) antaks poliitiline amnestia kõigile poliitilistele vangidele ning lõpetataks kommunistliku rühma liikmete tagakiusamine².

Ägedat võitlust tuli Tallinna linnavolikogu kommunistlike tööliste rühmal pidada volikogus ametiühingute organisatsioonidele ruumide saamise eest, kes olid oma endistest ruumidest kohtuotsusega välja tõstetud. Kuna volikogu kodanlikud rühmad ei julgenud avalikult keelduda töölisorganisatsioonidele ruumide andmisest, siis anti küsimus komisjoni otsustada, kes pidi ruumide muretsemiseks vajalikke samme astuma. Võeti isegi vastu põhimõtteline otsus ruumide andmise kohta ametiühingutele. Tegelikult töötasid omavalitsuste kodanlikud rühmad igati vastu enda otsuse täitmisele. Õeldi päris avalikult, et ametiühingutele tuleb ruumid anda siis, kui nad kommunistlikust tegevusest loobuvad³. Lõpuks

¹ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 51—52.

² TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 96.

³ TLA, fond 82, nim. 2, arh. nr. 2, lk. 61.

leiti ametiühingutele ruumid praeguse Tallinna linnaraamatukogu kütmata keldris, mida nad olid sunnitud vastu võtma.

Kommunistliku partei tegevus omavalitsustes tugevdas rahvahulkade võitlust kodanliku korra vastu ja kergendas rahvahulkade juhtimist partei poolt. Real juhtudel õnnestus kommunistlikul parteil omavalitsuste kaudu osutada praktilist abi töötavale rahvale.

Vaatamata sellele, et kommunistliku partei esindajate tegevus omavalitsustes toimus kodanliku seaduslikkuse raames, asus kodanlus kallale tungile nende vastu. Kuna kodanlik demokraatia ei võimaldanud seaduslikus korras tööliste esindajate tegevust omavalitsustes lõpetada, võeti selleks tarvitusele avalik vägivald. 1921. a. kevadel viidi läbi üle kogu maa kommunistliku partei rüüstamine. Areteeriti pea-aegu kõik Tallinna linnavolikogu kommunistliku tööliste rühma liikmed. Samuti areteeriti Narvas, Pärnus, Viljandi maal ja Harjumaal linnavolikogude ja maakonnanõukogude kommunistlikke saadikuid. Areteeritute üle kohtumõistmiseks organiseeriti 1922. a. «115 protsess». Tallinna linnavolikogu kommunistliku rühma liikmeid süüdistati selles, et nad on «kuriteo» korda saatnud, mida süüdistusakt nimetas: «Tallinna linnavolikogu kommunistliku rühma liige või liikmekandidaat». Esitatud süüdistustest oli küllalt, et mõista tuhandete töötajate poolt valitud esindajaid sunn tööle või vanglasse.

Järgmistele, 1923. a. omavalitsuste valimistele läks Eesti maa Kommunistlik Partei Tööraha Ühise Väerinde loosungite all¹. Kooskõlas nimetatud loosungitega püstitas partei valimistel järgmised nõudmised: kõik maksud jõukate kanda, töörahvale appi majanduslikus võitluses, kool töörahvale kättesaadavaks, omavalitsuse ametnikkudeks tööraha esindajad, parandada valdades ja alevites ekspluataatorlike klasside arvel tööraha kultuurilist olukorda, anda töörahvale maksuta arstiabi, rohtusid ja ravi, parandada hoolekannet, anda toetust tööraha organisatsioonidele ning pidada võitlust töörahvale vaenulike organisatsioonide vastu. Kommunistliku partei valimisprogrammis tehti tööraha esindajaile ülesandeks toetada ja aidata omavalitsustes igati kaasa nii-

---

¹ Vt. Tööraha Ühise Väerinde 12 nõudmist. «Tallinna Tööline», proovinumber, jaanuarikuul 1922. a.

suguse keskvalitsuse moodustamisele, kes kaitseks töörahva huve¹.

1923. a. oli Eestimaa Kommunistliku Partei mõju rahvahulkades 1921. a. võrreldes tunduvalt kasvanud. Töörahva Ühise Väerinde nõudmised vastasid kõige laiemate rahvahulkade elulistele vajadustele ning aitasid neid veelgi enam koondada kommunistliku partei ümber revolutsiooniliseks võitluseks kodanluse diktatuuri vastu. Valimistei sai Töörahva Ühine Väerinne rohkem hääli kui ükski teine partei. Tallinnas hääletas tema kandidaatide poolt 16.752 valijat ehk 35,9% kõigist valijaist. See andis talle volikogus 36 kohta. Valijate häälte poolest saavutasid Töörahva Ühise Väerinde nimekirjad esikoha ka Tartus, Narvas, Pärnus ja Viljandis. Ka maakondades saavutas ta märkimisväärset edu, kuigi väiksemat².

Kommunistliku partei edu valimistel näitas kodanlusele, et ta ei suuda enam kodanlik-demokraatlike vahenditega vaos hoida töörahva kasvavat revolutsioonilist liikumist. Seepärast asus ta veelgi tugevdama terrorit.

Esimese reaktsioonina valimistulemuste suhtes tõstis kodanlus üles valimiste tühistamise nõude. See nõue esitati otsekohe pärast valimistulemuste teadasaamist kõige erinevamate kodanluse kihtide poolt. Siseministeeriumi poolt esitatud protesti alusel tühistaski administratiivkohus valimistulemused. Kuid see ükski ei võinud rahuldada kodanlust, sest uued valimised oleksid talle tõenäoliselt veelgi kurvemalt lõppenud. Ka kodanluse juhtivad ringkonnad said aru uute valimiste korraldamise lootusetusest ja hoiatasid «uute valimiste peale midagi ehitamast»³. Niisugune kartus oli ka täiesti arusaadav, sest valimistulemuste tühistamisega oleks kodanlus ennast rahvahulkade ees veelgi enam paljastanud. Sellepärast loobus kodanlus valimiste tühistamise nõudest ning administratiivkohtu vastav otsus tühistati.

Selleks, et lüüa töörahva kasvavat revolutsioonilist võitlust alustas kodanlus uut rünnakut kogu töölisliikumise vastu. 21. jaanuaril 1924. a. toimusid üle kogu maa massilised Töörahva Ühise Väerinde nimekirjade järgi valitud riigikogu, linnavolikogude ja maakonnanõukogude saadikute

---

¹ Üleskutse töölistele ja teenistujatele saunahurtsikutes, pöpsihütides, taludes, mõisates — kogu töörahvale valdades ja alevites! «Töö Lipp», nr. 8, 20. sept. 1923. a.

² Vt. Valimistulemused. «Tööliste Lipp» nr. 3, 15. dets. 1923. a.

³ «Päevaleht» nr. 8, 10. jaan. 1924. a.

areteerimised. Ilma mingeid süütoendeid esitamata tõsteti nende vastu süüdistus riigikorra kukutamises. Niisuguseid süütoendeid aga kodanlusel ei olnud ega võinudki olla, sest nagu siseminister Einbund hiljem ise seletas, oli ettevõetud areteerimiste ja rüüstamiste ainsaks aluseks asjaolu, et riigivõim «ei võinud kommunistide tegevust enam kannatada, sest see tungis juba sõjaväkke, kooli, asutustesse jne.»¹ Kodanlust kihutas vägivallale Eestimaa Kommunistliku Partei vastu ääretu hirm tööliklassi ja revolutsioonilise liikumise tõusu ees. Tööliklassi revolutsioonilise võitluse mahasurumisel ei hoolinud ta mingeist põhiseaduses deklaareeritud kodanlike demokraatlikest õigustest ja vabadustest.

Kodanlik reaktsioon süvenes edaspidi veelgi. Pärast 1. detsembri 1924. a. ülestõusu mahasurumist võeti ette uusi massilisi areteerimisi omavalitsustegelaste hulgas. Ametist ei kõrvaldatud mitte üksnes kommunistid, vaid ka need omavalitsuste volikogude liikmed, kelle vaadete kohta kodanlusel ainult kahtlusi oli. Samal ajal võeti vastu nn. riigikorra kaitseseadus², millega anti siseministrile õigus sulgeda kõik organisatsioonid, kelle tegevuses ilmneb töörahva revolutsioonilise võitluse eesmärke. Tuginedes nimetatud seadusele tunnistas siseminister 1925. a. veebruaris maksvusetuks kõigi Töörahva Ühise Väerinde nimekirjade järgi valitud omavalitsuste volinikkude volitused. Nendele kuulunud vabad kohad jaotati ära kodanlike parteide vahel³. Et võtta kommunistlikult parteilt ära igasugune võimalus edaspidi teiste organisatsioonide nimetuste all omavalitsuste valimistest osa võtta, täiendati linnavolikogude, alevivolikogude, maakonnanõukogude ja vallanõukogude valimiseadusi punktiga, millega keelati kandidaatide nimekirjade esitamine organisatsioonide poolt, kes taotleavad revolutsioonilise võitluse eesmärke.

Seoses kodanliku terrori süvenemisega ei olnud Eestimaa Kommunistlikul Parteil edaspidi enam võimalik kasutada omavalitsusi oma legaalseks tegevuseks, kuigi ka hiljem võtsid kommunistid üksikuil juhtudel osa omavalitsuste valimistest. Nii näiteks õnnestus Eestimaa Kommunistlikul Parteil 1926. a. viia kommunistlike tööliste esindus Tallinna linnavolikogusse. See tegi ära suure töö sõjahädaoahu vastu

¹ Siseminister Einbundi seletus. «Päevaleht», 31. jaan. 1924. a.

² Riigikorra kaitseseadus, «Riigi Teataja» 1925, nr. 29/30, sead. nr. 7.

³ TLÄ, fond 82, nim. 2, arh. nr. 7, lk. 57. Vt. ka «Päevaleht» nr. 58, 1. märtsil 1925. a.

võitlemisel. Ta paljastas imperialistlike suurriikide poolt ettevalmistatava Nõukogude-vastase agressiooni ja kodanliku Eesti osavõtu sellest. 20. märtsil 1927. a. tööliste linnavolikogu rühma poolt korraldatud kontsertmiitingust osavõtjad võtsid vastu resolutsiooni, milles nõuti Nõukogude Liidu vastaste sõjaliste ettevalmistuste lõpetamist ja temaga sõbralike majanduslike ja poliitiliste suhete loomist¹.

Võideldes kodanluse vastu tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil kogu kodanliku diktatuuri perioodil pidada ühtlasi ägedat ideoloogilist võitlust Eesti Sotsiaaldemokraatliku Parteiga.

Lähtudes II Internatsionaali oportunistlikest vaadetest asusid eesti sotsid omavalitsuse küsimuses seisukohal, et omavalitsuste kaudu on töölisklassil võimalik asuda juba kodanliku korra tingimustes sotsialistlike reformide teostamisele, mis lõppkokkuvõttes viivad sotsialismile. Samuti nagu kodanlus, levitasid sotsid vaadet, mille kohaselt omavalitsuste kaudu «võib teostada tõelikku rahvavalitsust, sest omavalitsused on demokraatia aluspõhi»². Nad eraldasid töölisklassi omavalitsustest osavõtu küsimuse töölisklassi revolutsioonilise võitluse üldistest ülesannetest ning rõhutasid, et omavalitsuste vallutamiseks töölisklassi poolt on «kindel kaitsevall loodud keskvõimu tagasikiskuvate ning ebademokraatlike talituste vastu»³. Tõlgiti ja levitati sotsiaal-oportunistlikku kirjandust ning püüti selle põhimõtteid viia rahvahulkadesse.

Sotside vaated omavalitsuste kaudu sotsialistlike ümberkorralduste teostamise võimalikkusele olid täielikus vastulus ajaloo tegelikkusega. Oli ju eesti kodanluse kontrrevolutsioonilise võitluse ajalugu küllalt selgesti tõestanud omavalitsuste kui kodanluse tööriistade osa kodanliku diktatuuri süsteemis. 1918. a. novembris, mil Ajutisel Valitsusel ei olnud muud valitsemisaparaati kohtadel kui omavalitsusasutused ja mobilisatsioonid ning rekvisitsioonid olid kodanlusele kõige tähtsamaks ja otsustavamaks kontrrevolutsioonilise võitluse lüliks, täitsid just omavalitsused seda ülesannet. Kui aga eesti töölisklass saavutas kodanlike omavalitsuste valimistel edu, siis vastas eesti kodanlus sellele areteerimiste ja terroriga. Ta ei andnud töörahvale kunagi

¹ «Kjir» nr. 11, 26. märtsil 1927. a.

² «Sotsiaaldemokraat» nr. 25, 1. veebr. 1921. a.

³ Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Keskkomitee üleskutse, «Sotsiaaldemokraat» nr. 21, 27. jaan. 1921. a.

tegelikku võimalust paljukiidetud «demokraatlikest» omavalitsustest osavõtmiseks. Väita selle järgi, nagu oleks tööliklassil võimalik asuda kodanliku korra tingimustes ühiskonna sotsialistlikule ümberkorraldamisele, tähendaks ajaloos kogemuste täielikku mitteamestamist. Tööjaotus üksikute kodanluse riigiparaadi osade vahel või erisugused riigivalitsemise meetodid ei loo põhilist vahet nende paraadi osade vahel.

Sotside oportunistlik omavalitsuse küsimuses viis paratamatult tööliklassi revolutsioonilise võitluse asendamisele kodanlusele ohutute väikeste reformide nõudmisega omavalitsustes ja tähendas objektiivselt kodanluse positsioonidele asumist.

Nii näiteks tekkis Tallinnas 1923. a. reaalne võimalus nii-suguse linnavalitsuse moodustamiseks, kes oleks kaitsnud kogu töörahva huvisid. Töörahva Ühise Väerinde Tallinna linnavolikogu rühm pöörduski vastava ettepanekuga sotside ja teiste ennast töörahva esindajaiks nimetavate parteide ja rühmituste poole¹. Kuid sotsid loobusid koostööst kommunistidega. Paljastades oma tõelist palet alustasid nad selle asemel kodanlike parteidega läbirääkimisi linnavalitsuse moodustamiseks. Tegelikult jäi sotside «opositsioon» omavalitsustes ikka ja alati tulutuks paigaltammumiseks, mis ei aidanud mingil määral kaasa tööliklassi eluliste nõudmiste rahuldamisele ja kindlustas objektiivselt kodanlikku korda.

Kommunistide võitlus kodanluse demagoogia ja sotside oportunistliku vastu omavalitsuse küsimuses kestis kogu kodanliku diktatuuri perioodil. Isegi kõige raskemates fašismi tingimustes paljastas partei oma lendlehtedes kodanluse katseid juhtida omavalitsuste abil rahvahulkade tähelepanu kõrvale kodanliku diktatuuri põhiküsimustelt ja mobiliseeris töörahvast nõukogude võimu taaskehtendamisele Eestis.

5. KODANLIKU PARLAMENTARISMI KRIIS JA ÜLEMINEK FASISTLIKE PÕHIMÕTETE RAKENDAMISELE OMAVALITSUSTES

Pärast 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu verist mahasurumist läks eesti kodanlusel korda oma majandus-

¹ Töörahva Ühise Väerinde Tallinna linnavolikogu rühma kiri üürnikkude, tööerakonna ja sotsialistide linnavolikogu rühmadele. «Töölise Lipp» nr. 1 (5), 5. jaan. 1924. a.

likke ja poliitilisi positsioone ajutiselt ja osaliselt kindlustada. Kodanluse poliitilise võimu ajutine stabiliseerumine tugines terrori ja vägivalda tugevdamisele töölisklassi vastu. Ühtlasi tugevnes kodanluse pealetung töötajatele 1920. a. põhiseaduses deklareeritud demokraatlikele õigustele. Kiiresti arenes riigiaparaadi bürokratiseerimine ning kogu võimu koondumine kodanluse juhtivate ringkondade kitsa gruppi kätte.

Üldine suund tsentralismile ja kodanliku demokraatia likvideerimisele avaldus ka omavalitsuste vastava ümberkorraldamise nõudes. Pikemat aega oli päevakorras maaomavalitsuste likvideerimise küsimus, mille kohta esitati korduvalt mitmesuguseid ettepanekuid¹. Samuti töötati välja mitmed vallaomavalitsuste ümberkorraldamise kavad, milles nähti ette ulatuslikke muudatusi vallavalitsuste alal, nagu keskorganite järelevalveõiguste suurendamine, vallavalitsuste võimupiiride suurendamine vallavolikogude arvel, maavalitsuste vallavolikogude laialisaatmise õiguse omistamine jne.²

Äärmine tsentralisatsiooni suund esines teede ja hariduse alal. Haridusministeeriumi poolt koostatud sellekohases seaduseelnõus nähti ette kogu õppetöö allutamine riigi tsentraliseeritud järelevalvele ning õppetöö järelevalve teostajate — koolinõunike — muutmine riigi keskaparaadi ametnikeks³. Maanteede seadusega kärbiti tunduvalt omavalitsuste õigusi teede alal. Esitati ettepanekuid omavalitsuste kogu finantsmajanduse üleandmise kohta rahandusministeeriumile. 1917. a. nõukogudeks ümbernimetatud valla- ja linnavolikogud nimetati nüüd uuesti ümber valla- ja maakonna volikogudeks⁴. Riigiaparaadi tsentraliseerimine tähistas demokraatia edasist piiramist kodanluse poolt ning kodanliku riigiaparaadi surve tugevdamist töötava rahva vastu.

Majandusliku olukorra järsk halvenemine Eestis 1929. a., ühenduses ülemaailmse majanduskriisi puhkemisega, tõi

¹ Vt. Maaomavalitsuste ümberkorraldamise kava. «Maaomavalitsus» 1933, nr. 3, lk. 35.

² Põhimõtted vallaomavalitsuste ümberkorraldamiseks. «Maaomavalitsus» 1928, nr. 6, lk. 104; vallaomavalitsuste ümberkorraldamise kava. «Maaomavalitsus» 1928, nr. 8, lk. 114.

³ Õpetuse andmise üle järelevalve seaduse elnõu. «Maaomavalitsus» 1928, nr. 2, lk. 19.

⁴ Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seadus, «Riigi Teataja» 1926, nr. 97, sead. nr. 104.

kaasa ka poliitilise kriisi. Revolutsioonilise liikumise mahasurumise, rahvahulkade madalama elustandardiga kohandamise ja majandust ähvardava kokkuvarisemise vältimise eesmärgil hakkasid suurbourid ringkonnad ette valmistama üleminekut avalikule fašistlikule diktatuurile. Avaldati kahetsust, et 1920. aastal oldi põhiseaduste koostamisel sunnitud «oma vaadetega kompromissi tegema, sest ei suudetud «rahva enamikule» teatavat mõju avaldada»¹ ning nõuti, et nüüd, kus kodanlik-demokraatlik valitsemismeetod oli osutunud võimu teostamisel ilmselt mitteküllaldaseks, asutakse selle teostamisele fašismi põhimõttele. Kodanlus vajab valitsust, kes suruks halastamatult maha revolutsioonilise liikumise ja kõrvaldaks kodanluse rühmade skandaalsed nägemised «riigipiruka» pärast, mis diskrediteerisid kodanlikke võimumehi rahva silmis. Algas kodanliku parlamentarismi kriis.

Seoses kodanliku parlamentarismi üldise kriisiga süvenes ka omavalitsuste kriis. Omavalitsused jäid kodanliku riigiparaadi süsteemis kiirelt ja otsustavalt teotseda tahtvale riigi keskaparaadile kammitsaks jalgu, takistades riigivalitsemise fašistlikku ümberkujundamist. Riigikogu ringkonnades, kodanlike parteide koosolekuil ja ajakirjanduses arutati laialt omavalitsuste ümberkorraldamise küsimusi ja leiti, et omavalitsused olemasoleval kujul enam ei kõlba. Kõneldi ja kirjutati palju sellest, et rahvas ei kõlbavat asju ajama ja nõuti «kõva käe» sisseviimist ka omavalitsustesse.

Kokkuvõttes olid omavalitsuste kriitika ja omavalitsuse ümberkorraldamise nõuded järgmised:

1) leiti, et omavalitsused on kujunenud poliitilisteks parlamentideks, millega nad takistavad riigivalitsemist kohtadel ja nõuti erakondade võitluse kõrvaldamist omavalitsustest. Sisuliselt tähendas see nõue omavalitsuste muutmist riigi keskaparaadi käskude ja keeldude mehaanilisteks täitjateks ja laiade väikekodanlike kihtide kõrvaletõrjumist omavalitsustest;

2) tulenevalt eeltoodust nõuti omavalitsustes senise kollegiaalse süsteemi asemel suurema tähelepanu pööramist ainuiskulisele valitsemissüsteemile ja omavalitsuste loomist ametnikkude printsiibil. Rõhutati, et kiire, ühtne ja teovõimeline riigivalitsemine nõuab tugevaid isiksusi, mida maksev omavalitsuskord ei suuda kindlustada;

¹ A. Anderkopp, Põhiseaduse muutmise eelnõud. XII Oigusteajalaste päeva protokollid, 1933.

3) suurt tähelepanu pöörati omavalitsuste tegevuse üle järelevalve tugevdamisele, kuna senine kord ei kindlustavat küllaldaselt keskvoimu järelevalvet omavalitsuste töö üle ning takistavat ühtset riigivalitsemist.

Kodanliku parlamentarismi kriis ja ühes sellega ka omavalitsuste kriis viis 1933. a. sügisel 1920. a. põhiseaduse muutmisele¹ ning fašistlikule riigipöördele 1934. a. märtsis, mis seadis kogu riigi- ja ühiskondliku elu fašismi alustele. Kasutades tekkinud võimukriisi haaras fašistlik suurkodanlus kogu võimu enda kätte ja asus oma vähemaid vendi majanduskriisi mõjul ahtaks jäänud riigimolli juurest kõrvale tõrjuma. Kogu riigivõim koondati nüüd täielikult keskvoimu kätte, mille eesotsas oli autoritaarselt tegutsev riigivanem. Riigikogu saadeti laiali ja riiki asuti valitsema riigivanema dekreetide alusel.

Fašismile üleminek leidis lõpliku seadusandliku vormistamise 1937. a. vastu võetud põhiseadusega, mis hakkas kehtima 1938. aastal². Erinevalt 1920. a. põhiseadusest koondati nüüd kogu võim diktaatorlike õigustega varustatud presidendi kätte. Kogu riigiaparaat bürokratiseeriti täielikult ja ehitati üles juhprintsibiil. Kuigi põhiseaduses nähti ette parlamendi moodustamine, siis esines see veel vaid võimu varjuna ning komplekteeriti tegelikult valitseva fašistliku kliki poolt tema enda esindajaist.

Tuginedes 1937. a. põhiseadusega vabariigi presidendile antud laiaulatuslikele õigustele, kehtestas fašistlik suurkodanlus otsekohe uue põhiseaduse maksmahakkamise järgi vabariigi presidendi dekreedina uue, senisest veelgi rangema «sõjaseisukorra» seaduse³, mille alusel ta tegelikult riiki valitses.

Vastavalt sõjaseisukorra seadusele anti siseministrile piiramatu õigus anda välja määrusi kodanike igasuguse tegevuse või käitumise kohta. Siseminister võis keelata oma äranägemisel trükitoodete väljaandmise, võis neid konfiskeerida, võis kontrollida kirjavaheid ja sidevahendeid, tema korraldusse olid antud kõik riigi relvastatud jõud, ta võis sulgeda ühinguid ja liite jne. Siseministril ja real ametiisikuil ning sõjaväeülematel oli õigus areteerida isikuid, keda nad ükskõik missugusel põhjusel kahtlustasid revo-

¹ Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus, «Riigi Teataja» 1933, nr. 86, art. 628.

² Eesti Vabariigi põhiseadus. «Riigi Teataja», 1937, nr. 71, art. 59.

³ Sõjaseisukorra seadus, «Riigi Teataja», 1938, nr. 40, art. 365.

lutsioonilisest töölisliikumisest osavõtmises. Kohut «süüdlaste» üle mõistis sõjakohus. Lisaks «sõjaseisukorra» seadusele kehtestati veel rida teisi seadusi, mis kõik keelasid ja karistasid. Kõigi nendega vormistati seadusandlikus korras Eestis kodanluse terroristlik diktatuur; mis allutas töörahva oma kätte võimu haaranud suurkodanluse piiramatu omavõile. Likvideeriti parlamentarismi viimased jäänusedki.

Omavalitsuste osas sisaldas uus põhiseadus kõige üldisemaid deklaratiivseid lauseid, kusjuures põhiseaduses antud põhimõtete lähem sisustamine jäeti jooksva seadusandluse lahendada. Erinevalt 1920. a. põhiseadusest ei nimetatud selles enam maaomavalitsusi omavalitsusorganiteks.

Ohenduses üleminekuga fašismile ilmus terve rida õigusnorme, mis haarasid sügavalt kogu omavalitsuskorraldust. Nende koostamisel lähtuti kõige «uuematest» fašistlikest teooriatest, mille järgi ka omavalitsuste kogu võimukorraldus pidi üles ehitatama fašistlikul juhprintsibiil.

Ulatuslikuma sammuna omavalitsuste fašiseerimisel kaotati ära maakonnaomavalitsused kui omavalitsuse asutused ja asendati kesk võimule otseselt alluvate tavaliste haldusorganite — ajutiste maavalitsustega. Viimased jäid esialgu tegutsema varem maavalitsustele kuulunud õigustes. Maa volikogud kui omavalitsuslikud esindusorganid likvideeriti¹. Sellega piiras kesk võim veelgi omavalitsuste osatähtsust riigivalitsemises. Maavalitsuste kui omavalitsusorganite likvideerimine leidis lõplikult korraldamist 1938. a. antud maakonnaseadusega².

Kooskõlas fašistlikule juhprintsibiibile üleminekuga asuti intensiivselt kogu võimu koondamisele omavalitsuste täitevaparaadi juhtivate tippude kätte ning viimaste õigusliku seisundi kindlustamisele. Seni volikogu poolt valimise korras täidetavad linnapea, linnavalitsuse liikmete jt. ametikohad muudeti nimetamise või kinnitamise korras täidetavaiks³. Tunduvalt laiendati järelevalveorganite õigusi⁴. Kõik omavalitsuste tähtsamad otsused, nagu otsused koormiste määramise kohta, omavalitsuste eelarved, eelarvete täitmise aruanded jne. allutati järelevalveorgani kin-

¹ Maakondade ajutise valitsemise seadus. «Riigi Teataja», 1934, nr. 5, art. 40.

² Maakonnaseadus. «Riigi Teataja», 1938, nr. 43, art. 405.

³ Linnaseadus. «Riigi Teataja», 1938, nr. 43, art. 404.

⁴ Omavalitsustesse puutuvate seaduste muutmise ja täiendamise seadus. «Riigi Teataja», nr. 109, art. 854.

nitamisele. Kui senise korra järgi pidi järelevalveasutus tema järelevalve alla kuuluva omavalitsusorgani otsuse tähistamiseks tõstma protesti administratiivkohtu korras, siis anti talle nüüd õigus niisuguseid otsuseid ise seisma panna.

Ühel ajal võimu koondamisega omavalitsuste juhtide kätte muutis keskvõim kogu omavalitsusaparaadi enesest veelgi enam sõltuvaks. Vastavalt seadusandluses tehtud muudatustele anti siseministrile õigus kõrvaldada omavalitsuste volikogudest üksikuid volikogu liikmeid kuni volikogu volituste lõppemiseni põhjendusel, et nad oma tegevusega volikogus takistavad viimase tööd. Samuti anti vabariigi valitsusele siseministri ettepanekul õigus vabastada ametist linnapäid, linnavalitsuse liikmeid, ajutise maavalitsuse esimehi ja liikmeid, vallavanemaid, vallavalitsuse liikmeid, alevivanemaid, alevivalitsuse liikmeid ning linna-, alevi- ja vallasekretäre, kui ta leidis, et nende tegevus on riigi või omavalitsuse huvidele kahjulik¹. Nimetatud põhjusel võis järelevalveorgan vabastada töölt ka omavalitsuse tehnilisi töötajaid.

Kõigi nende muudatustega anti keskvõimule piiramatud õigused igasuguse opositsiooni kõrvaldamiseks omavalitsustest ning nende seadmiseks kindlalt keskvalitsuse kontrolli alla. Töölt lahtilaskmise ähvardusel loodeti iga omavalitsuse töötajat sundida orjalikule sõnakuulmisele fašistliku kodanluse ees. Ühtlasi vähenes järsult omavalitsuste kollegiaalsete organite — volikogude — võimkond ning tähtsus ja kerkis ikka rohkem esile juhprintsipi. Püstitati nõue, et vallavanem peab olema samasugune iseseisev juht ja kõrgesti austatud isik oma vallas, nagu seda on kindral oma väeosas ja riigivalitseja riigis².

Oma haripunkti saavutas omavalitsuste rahvavaenulik areng 1937. a. ja 1938. a. omavalitsusdekreetidega, millega kujundati omavalitsuskorraldus välja selliseks, nagu ta kehitis Eestis nõukogude võimu taaskehtestamise eel 1940. a. Nendeks dekreetideks olid 1937. a. vallaseadus³, 1938. a. linnaseadus⁴ ning maakonnaseadus⁵.

¹ Omavalitsustesse puutuvate seaduste muutmise ja täiendamise seadus. «Riigi Teataja», nr. 109, art. 854.

² Kuidas tuleks vallavanemate mõju tõsta? «Maaomavalitsus», 1935, nr. 4, lk. 55.

³ Vallaseadus. «Riigi Teataja», 1937, nr. 32, art. 310.

⁴ Linnaseadus. «Riigi Teataja», 1938, nr. 43, art. 404.

⁵ Maakonnaseadus. «Riigi Teataja», 1938, nr. 43, art. 405.

Pärast nimetatud seaduste kehtestamist ei jäänud omavalitsuse kodanlik-demokraatlikest põhimõtetest, mida eesti kodanlus püstitas omal ajal võitluses võimu enda kätte haaramise eest, enam midagi järele. Kogu võim koondati nüüd fašistliku kodanluse kätte, kes kasutas seda piiramatult oma äranägemise järgi.

Vastupidi kodanliku propaganda väidetele, mida ta levitas isegi veel fašismi perioodil, ei olnud omavalitsuste kõrgemaiks organeiks nüüd enam volikogud, vaid omavalitsuste täitevorganid eesotsas vallavanema, linnaeapa, linnavanema või maavanemaga. Viimased olid ühtlasi ka riigi kesk võimu ametlikeks esindajaiks kohtadel. Nii näiteks määras maakonnaseadus, et «maavanem on maaomavalitsuse juht ja ühtlasi keskvalitsuse esindaja maakonnas». Seega öeldakse isegi seaduses eneses, et omavalitsuste tegevuse juhtimine kuulub omavalitsuse «juhile», antud juhul maavanemale, mitte aga volikogule.

Omavalitsuse juht oli varustatud oma juhtiva seisundi kindlustamiseks vajalike ulatuslike õigustega, millega allutati temale faktiliselt nii volikogu kui ka üldse kogu omavalitsuse tegevus.

Olles keskvalitsuse esindajaks kohapeal, määras omavalitsuse juht (valla- või linnavanem, linnaeapa, maavanem) keskorganeilt saadud juhendite alusel ainuisikuliselt ära kogu kohaliku omavalitsuse tegevuse ning sellega seotud tähtsamad küsimused. Temast sõltus täielikult volikogu kokkukutsumine ja volikogu koosolekute päevakorra kindlaksmääramine. Seega oli tal võimalus jätta kõik need küsimused, mida ta pidas vajalikuks, enda lahendada. Olles seaduse järgi volikogu koosoleku juhatajaks, võis ta mõjutada volikogu koosolekut ning võtta oma äranägemisel sõnaõiguse igalt volikogu liikmelt. Tal oli õigus seisma panna iga järelevalveorgani kinnitamisele mittekuuluva volikogu otsuse täitmist. Omavalitsuse juhust sõltus ka vastuvõetud otsuste tegelik elluviimine. Viies ellu volikogu otsuseid, võis ta neid muuta või hoopis täitmata jätta.

Omavalitsuse juhi ja ühtlasi kogu omavalitsuse täitev-aparaadi üleolekut ja sõltumatust volikogudest süvendas nende vastutamatus volikogu ees. Nii määrati vastavalt fašistlikele omavalitsusseadustele ametisse vallavanemad ja nende abid, kes kollegiaalselt moodustasid vallavalitsuse, siseministri poolt. Vallavolikogudele anti küll õigus esitada siseministrile ettepanekuid vallavalitsuse koosseisu

kohta, kuid need olid ainult konsultatiivse iseloomuga. Siseminister võis, kui esitatud kandidaadid ei olnud talle vastu võetavad, määrata vallavalitsuse koosseisu täiesti oma äranägemisel. Samas korras määrati ametisse ka linnapead ja linnanvanemad kõigis väiksemates linnades (nn. teise ja kolmanda astme linnades, elanike arvuga kuni 50 tuh. inimest), samuti ka linna- ja maavalitsuse liikmed: linna- ja maanõunikud. Suuremate omavalitsusüksuste juhtivate töötajate ametisse määramine toimus veelgi tsentraliseeritumalt. Suuremate linnade linnapead määrati ametisse siseministri ettepanekul vabariigi valitsuse poolt. Tallinna ülemlinnapea ja maavanemad määrati ametisse aga vabariigi presidendi poolt. Suuremate omavalitsusüksuste puhul ei peetud vajalikuks isegi ära kuulata volikogu ettepanekut kandidaadi kohta.

Omavalitsuskaadri tsentraliseeritud komplekteerimine ulatus nii kaugemale, et see puudutas ka omavalitsuse aparaadi tehnilist koosseisu. Vastavalt seadusele ei nimetanud vallasekretäre ja teisi omavalitsussekretäre ametisse vastavad omavalitsused ise, vaid need määrati ametisse siseministri poolt. Omavalitsuse muu tehnilise koosseisu määras aga ametisse omavalitsuse juht.

Omavalitsusametisse määratavate isikute suhtes kehtis rida erinõudeid, millele nad pidid vastama. Nii näiteks pidi vallavanem «olema varaliselt vastutusvõimeline või tuntud oma juhtimis- ja korraldusvõimelt». Vallavanemaks võis seega saada taluperemees, ettevõtte omanik, kohalik «seltskonnatuus» jne., kuid mitte kunagi pops või sulane. Analoogilised nõuded kehtisid ka linnapeade, maavanemate, linnanõunike jne. suhtes. Omavalitsuse sekretäridelt nõuti omavalitsuse sekretäri kutset, mida andis jällegi siseministerium.

Ülalkirjeldatud bürokraatlik omavalitsustöötajate ametisse määramise kord pidi kindlustama valitsevale fašistlikule kodanlusele omavalitsusaparaadi komplekteerimise neile sobivate, kõige reaktsioonilisemate kodanluse esindajatega ning tõstma omavalitsusaparaadi «võitlusvõimet» fašistliku diktatuuri teostamisel, ühtlasi aga allutama kogu omavalitsusaparaadi riigivõimu poolt ametisse nimetatavate, faktiliselt kohalikust elanikkonnast sõltumatute omavalitsuse juhtide kaudu riigi keskaparaadile.

Vastavalt sellele saidki kodanlikus Eestis omavalitsuse juhtideks töörahva kõige kurjemad vaenlased. Vabariigi

kahe kõige tähtsama omavalitsuse, Tallinna ja Tartu, juhtimine anti klassisõja kõige verisemate lehekülgede «kangelastele» — kindralitele J. Sootsile ja A. Tõnissonile. Sama tüüpi tegelased seati ka kõigi teiste omavalitsuste etteotsa.

Fašistliku kodanluse suurejooneliseks kampaaniaks omavalitsusaparaadi puhastamiseks kõigist sinna veel püsima jäänud tema huvisid mitte küllalt agaralt teenivatest elementidest kujunes 1938. a. vallapiiride reformi läbiviimine¹. Seoses valdade piiride ümberkorraldamisega loeti 1938. a. kõigi endiste valla omavalitsusorganite volitused lõppenuks. See andis fašistlikule kodanlusele võimaluse komplekteerida vallavalitsused uutes, nendele täiesti meelepärastes koosseisudes. Vallavalitsuse uued koosseisud määrati ametisse siseministri poolt maksvale korrale kõige ustavamate elementide hulgest. Uuesti moodustatud vallavalitsustele pandi kuni uute vallavolikogude moodustamiseni ka viimaste ülesannete täitmine.

Kuid fašistlik suurkodanlus ei piirdunud ainult sellega. Ta asus ka omavalitsuste volikogude fašiseerimisele. Seda saavutas ta antidemokraatliku omavalitsuste valimissüsteemi ja valimiste üle oma politseilise omavoli kehtestamisega, mis võimaldasid moodustada omavalitsused koosseisudes, mis vastasid neile ülesandeile, mida omavalitsustel tuli täita fašistliku riigi haldusaparaadi osana.

Kodanliku Eesti propaganda väitis, et omavalitsuste volikogude valimised on demokraatlikud, sest nad toimuvad üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel ning salajasel hääletamisel. Tähelepanelikumal vaatlemisel näeme, et see ei olnud kaugeltki nii.

Kodanliku Eesti omavalitsuste valimised ei olnud üldised. Valimistel ei olnud hääleõigust isikuil, kellel ei olnud vastava omavalitsuse piires kahe aasta jooksul püsivat elu- või töökohta. Et just töölisel ja sulasel moodustasid elanikkonna selle osa, kes pidid töökohta otsides sagedasti elukohta vahetama, oli ülalnimetatud paiksuse tsensus suunatud otseselt töörahva vastu. Samuti olid valimistest kõrvaldatud sundaega teenivad sõjaväelased.

Peamine üldise valimisõiguse piiramine seisis aga selles, et töörahvalt võeti ära võimalus seada valimistel üles oma kandidaate. Sellepärast iseloomustabki valimisi kodanlikus Eestis äärmiselt madal valimistest osavõtu protsent. Hääle-

¹ Valdade piiride ühekordse korraldamise seadus. «Riigi Teataja», 1938, nr. 37, art. 337.

tamisest mitteosavõtmises avaldus rahvahulkade arusaamine, et fašistliku diktatuuri tingimustes on valimised vaid formaalsed ja nende tulemused ei oma otsustavat mõju ei riigi ega omavalitsuste tegevuses¹.

Lisaks eespoolnimetatud üldise valimisõiguse piiramisele nägi kodanliku Eesti fašistlik omavalitsusseadusandlus ette võimaluse valimised ära jätta üksikutes valimisringkondades. Nimelt ei korraldatud neis omavalitsuste valimisringkondades, kus oli üles seatud ainult üks kandidaat, valimisi. Sisuliselt tähendas niisugune valimiste ärajätmise kord fašistliku kliki õigust nimetada oma kandidaate volikogudesse valimisi korraldamata ja rahvahulkade ilmajätmist valimisõigusest, sest valitseva fašistliku terrori tingimustes sai ainult võimul olev suurkodanlik ladvik vabalt üles seada oma kandidaate. Tema kandidaadid said «rahvasaadikuiks», ilma et neid üldse oleks valitud. 1939. a. omavalitsuste valimistel «valiti» terved vallavolikogud täies koosseisus ilma, et valimisi oleks üldse korraldatud².

Samasugune rahvahulkade valimisõigusest ilmajätmise iseloom oli ka fašistlike omavalitsusseadustega kehtestatud korral, mille kohaselt riigivalitsemise keskorganite poolt ametisse nimetatavatel või kinnitatavatel omavalitsustegelestel — vallavanematel ja nende abidel, linnapeadel ja linnapeade abidel, linnanõunikel, maavanematel ja maanõunikudel — olid oma ametikoha tõttu vastava omavalitsuse voliniku õigused, ilma et neid oleks seejuures vastavas korras volikogu liikmeks valitud. Seega esines omavalitsuste volikogude koosseisus «valitud» saadikute kõrval veel teine liik «saadikuid», kelle määras volikogu koosseisu riigi keskvõim.

Jämedamat valimisõiguse eitamist ei saagi enam olla. Sellest kõigest aga vaigiti rahva ees ning reklaamiti, igasuguseid vahendeid ja võtteid kasutades, valimiste deklaratiivseid, näiliselt demokraatlikke üldpõhimõtteid, milliste varjus aga tasapisi poetati seadusandlusesse niisuguseid

¹ Viimastest linna- ja vallavolikogude valimistest, mis toimusid 15. ja 16. oktoobril 1939. a. võttis osa näiteks Tallinnas 33,3% ja Nõmmel 39,4% valijate üldarvust. «Päevaleht» nr. 282, 17. okt. 1939. Maal leidus kohti, kus valimistest osavõtt oli 27%. «Päevaleht» nr. 283, 18. okt. 1939. a.

² Nii jäid valimised ära Pärnumaal 7 vallas, Harjumaal 12 vallas jne. Väga paljudes valdades toimusid valimised ainult osas valimisringkondades. «Päevaleht» nr. 261, 26. sept. 1939. a. ja nr. 262, 27. sept. 1939. a.

eeskirju, mis tegelikult likvideerisid kogu reklaamitud «demokraatia».

Valitsev fašistlik kodanlus kasutas valimiseelse propa- ganda läbiviimiseks ära ajalehed, trükikojad, raadio ja muud tema käsutuses olevad võimalused. Mitmesuguste demagoogiliste lubaduste ja võtetega püüdis ta desorgani- seerida rahvast ja meelitada teda valimiskastide juurde. Et takistada vastaskandidaatide ülesseadmist töötava rahva poolt, oli sisse seatud saadikukandidaatide ülesseadmisel kautsjoni maksmise nõue.

Valimised toimusid erakorralise «sõjaseisukorra» seaduse kehtimise tingimustes, mis võimaldas fašistlikul kodanlusel valimiste ajal piiramatult arveid õiendada töötava rahvaga.

Kõigi nende ja rea teiste taoliste valimisõiguse piiramiste tõttu muutusid valimised tegelikult fašistliku režiimi suitsu- katteks.

Lõpuks olgu märgitud, et mitte üksnes antidemokraatliku valimissüsteemi ja rahvahulkade suhtes teostatava surve ja pettusega ei kindlustanud kodanlus volikogude muutmist oma diktatuuri tööriistaks. Kodanlus nägi ette ka surveabi- nõude rakendamise niisuguste volikogude vastu, kes ei peaks alluma tema diktaadile.

Siseministril oli kehtiva seadusandluse järgi õigus oma äranägemisel igal ajal kõrvaldada järelevalve korras üksi- kuid valla-, linna- ja maavolikogu saadikuid vastava voli- kogu koosseisust kuni nende volituste tähtaja lõpuni põh- jendusega, et nende tegevus takistab volikogu või omavalit- suse tööd või on kahjulik omavalitsuse või riigi üldhuvidele. Vabariigi valitsusel oli siseministri ettepanekul õigus samas korras laiali saata nii üksikuid kui ka kõiki volikogusid ja kuulutada välja uued valimised. Seega sõltus volikogude tunnustamine või mittetunnustamine täielikult keskhaldus- organeist.

Niisuguste kõige tooremate sunnivahenditega kindlustas valitsev fašistlik suurkodanlus oma tahte tingimusteta täit- mise volikogude poolt. See oli otsene fašistlike riigivalitse- mise meetodite rakendamine omavalitsuste alal.

Allutades niimoodi omavalitsused keskvõimule ja muutes nad oma riigiaparaadi lahutamatuks osaks, kasutas valitsev kodanlik klikk omavalitsusaparaati selleks, et tugevdada oma diktatuurivõimu kohtadel ning aidata keskvõimu orga- nitel politseilisi ja fiskaalseid ülesandeid täita.

Kasutades omavalitsusi oma tööriistana rahva vastu, pani

riigivõim samal ajal omavalitsuste ülalpidamise kulud just töötavale rahvale.

Linnade omavalitsuste eelarvetes oli tähtis koht omavalitsuste majanduslike ettevõtete tuludel. Tallinnas kuulus omavalitsusele näiteks tramm, elektrijaam, veevõrk, pandimaja ja rida teisi ettevõtteid. Omavalitsused tegutsesid äri- lisel alusel eesmärgiga hankida endale tulusid. Omavalitsuste ettevõtete tulud, mis laekusid kõrgete trammi-, elektri-, vee- jne. tariifide alusel, kandsid tegelikult elanikkonna täiendava maksustamise iseloomu¹. Nende teravik oli suunatud töötava rahva vastu, kuna eespoolnimetatud ettevõtted olid töötajatele igapäevases elus vajalikud.

Kodanlike omavalitsuste rahvavaenulik tegevus tingis süstemaatilise vägivald kasutamist töörahva vastu. Sellepärast toetusid omavalitsused oma tegevuses kõige tihedamalt siseministeeriumi kohalikule politseiaparaadile, kellega neil oli alaline koostöö. Politsei kindlustas kõigi omavalitsuse sammude teostamise. Teiselt poolt osutasid omavalitsused politseile igakülgset abi keskvalitsuse ettekirjutuste läbi viimiseks kohtadel. Omavalitsuste ja politsei vastastikust sidet kindlustas ka nende allumine ühele riigivalitsemise keskorganile — siseministeeriumile. Tihe side valitses ka omavalitsuste ja kaitseväe vahel, kellele omavalitsused osutasid süstemaatilist materiaalselt abi, kelle jaoks võetavat maksu nad kogusid ja kelle juhtivaiks liikmeiks oli enamus omavalitsustegelasi. Kaitseväe näol omasid omavalitsused kohtadel relvastatud organisatsiooni maksva korra kaitseks.

See näeme, et kodanlikud omavalitsused olid kujunenud kodanliku diktatuuri lõpuperioodil fašistliku riigi tavalisteks haldusorganeiks, kelle ülesanded ja tegevus dikteeriti ette keskvalitsuse poolt monopolistliku kapitali juhtivate tip- pude huvide kohaselt. Kodanluse poolt paljujutlustatud demokraatia- ja legaalsusprintsipi asemel valitses omavalitsustes tegelikult haldusorganite ametkondlik suva, mille sisu määrasid ära valitseva fašistliku kliki ja selle välismaiste peremeeste huvid. Eesti kodanlus tallas jalge alla kodanlik-demokraatlikud vabadused ja seadis end avalikult vastu rahvale.

---

¹ Nii näiteks moodustasid Tartu linna tulud 1923. a. 73,9% gaasivabriku põhifondide väärtusest, elektri- jaama tulud vastavalt 30,9% jne. Niisuguseid kõrgeid tulusid sai Tartu linn oma ettevõtteilt ka teistel aastatel. Vt. M. Kurtšinski, Tartu linna ettevõtted. Koguteos «Tartu», Tartu linna väljaanne 1927. a., lk. 480.

Eesti töörahva revolutsiooniline võit 1940. a. pühkis koos kodanliku korraga ajalukku ka kodanlikud omavalitsused. Nõukogude korra taaskehtestamisega asus eesti rahvas jät-kama seda ajaloolist arenguteed, millele ta asus juba pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Kogu võim läks töörahva kätte, kes seda teostab nii keskuses kui ka kohtadel töörahva saadikute nõukogude kaudu.

*

Kõike eespooltoodut kokku võttes, võime teha järgmised järeldused:

1) Omavalitsuse idee oli üks eesti kodanluse olulisi ideoloogilise võitluse relvi, mida ta kasutas kodanliku korra ja oma võimu õigustamiseks. Selle abil püüdis ta juhtida töörahva tähelepanu kõrvale riigivalitsemise põhiküsimustelt ja suunata seda kodanlikule korrale ohututele kohaliku valitsemise pisiküsimustele.

2) Eesti kodanlus tõstis omavalitsuse idee üles vastu-kaaluks eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele sotsia-listliku revolutsiooni ja nõukogude võimu eest. Selle abil püüdis ta peatada kodanlik-demokraatliku revolutsiooni üle-kasvamist sotsialistlikuks revolutsiooniks.

3) Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit Eestis andis ka eesti töörahvale võimaluse asuda oma elu korral-dama vabalt, oma tahte kohaselt. Eesti töörahvas kehtestas nõukogude korra ja asus edukalt sotsialistlike ümberkorral-duste teostamisele. Kohtadel viidi läbi kohalike nõukogude valimised. Nõukogud olid eesti töörahva tõeliselt demokraat-likeks ja täisvõimulisteks riigivõimuorganeiks, kelle kaudu avaldus rahva tahe ning tema osavõtt sotsialistliku riigi valitsemisest. Vanad omavalitsused likvideeriti.

4) Võideldes nõukogude võimu ja eesti töörahva vastu, tugines eesti kodanlus selles võitluses suurel määral oma-valitsustele, kes olid kodanluse diktatuuri organeiks kohta-del. Omavalitsused viisid läbi mobilisatsioone, rekvisitsioone ja teisi kodanlusele võitluseks nõukogude võimu vastu vaja-likke abinõusid.

5) Olles kodanliku diktatuuriaparaadi lahutamatuks osaks ei andnud omavalitsused laiadele töörahva hulkadele tegelikult mingit võimalust riigivalitsemisest osavõtmiseks. Kodanliku Eesti omavalitsuste õigused olid märksa väikse-mad kui tsaarivalitsuse ajal. Nad olid oma kompetentsilt kitsapiirilised ning allutatud kodanluse huvidele.

6) Eestimaa Kommunistlik Partei võitles kogu kodanliku diktatuuri perioodil omavalitsuste demagoogilise kasutamise vastu eesti kodanluse poolt. Ta võttis omavalitsustest osa selleks, et kasutada neid kui legaalseid organisatsioone revolutsiooniliseks tööks. Ühtlasi õpetas partei, et töölisklass ei või loota omavalitsuste kaudu põhiliste sotsialistlike ümberkorralduste teostamisele, kuigi ta saab seal enamuse. Sotsialistliku revolutsiooni võiduks on tarvis valutada keskvoim. Revolutsiooniliste tööliste ja talupoegade osavõtt omavalitsustest võib selle põhiülesande täitmisele vaid kaasa aidata.

7) Kodanliku korra üldkriis ja selle pinnal kolmekümnen-date aastate algul arenenud majanduslik kriis tõi kaasa ka poliitilise kriisi. Kodanlus ei suutnud enam valitseda endiste kodanlik-parlamentlike meetoditega ja asus olukorrast väljapääsu otsima fašismi kehtestamisega. Seoses fašismile üleminekul toimus omavalitsuste fašiseerimine. Omavalitsuste kodanlik-demokraatlikud institutsioonid likvideeriti. Nende asemel pääses maksvusele fašistlik juhprintsip ja võimu enda kätte haaranud fašistliku suurvõimude omavoli. Omavalitsused allutati täielikult keskvoimule ja muudeti nende kohalikeks käsutäitjateks.

8) Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis pühkis koos kodanliku korraga ajalukku kodanlikud omavalitsused ja andis kogu võimu töötavale rahvale, kes seda teostab nii keskuses kui ka kohtadel töörahva saadikute nõukogude kaudu.

SISUKORD

1. Kodanlike omavalitsuste rahvavastane iseloom	3
2. Kodanlike omavalitsuste kasutamine kodanluse diktatuuri kehtestamiseks Eestis	7
3. Omavalitsused kodanliku Eesti 1920. a. põhiseaduse järgi . .	13
4. Eestimaa Kommunistliku Partei suhtumine omavalitsustesse ja tema osavõtt nendest	26
5. Kodanliku parlamentarismi kriis ja üleminek fašistlike põhimõtete rakendamisele omavalitsustes	33

Ранник Эрки Эдуардович
САМОУПРАВЛЕНИЕ БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ
НА СЛУЖБЕ ДИКТАТУРЫ БУРЖУАЗИИ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маantee 10

*

Toimetaja L. Riikoja

Tehniline toimetaja H. Kohu

Korrektorid M. Pedajas ja V. Pillau

Ladumisele antud 12. II 1957. Trükkimisele
antud 20. II 1957. Paber 54×84,1/16. Trüki-
poognaid 3. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipoognaid 2,46. Arvutuspoognaid 2,8.
Trükiarv 2000. MB-00673. Tellimise nr. 581.
Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu,
Ülikooli 17/19.

Hind 50 kop.

50 kop.

A-21434

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00377777 0